

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

JAR JAKO REGIONÁLNÍ HEGEMON

Vilém Augsten

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická
Katedra politologie a mezinárodních vztahů
Studijní program Mezinárodní teritoriální studia
Studijní obor Mezinárodní vztahy – východoevropská studia

Bakalářská práce
JAR JAKO REGIONÁLNÍ HEGEMON
Vilém Augsten

Vedoucí práce:

PhDr. Pavel Hlaváček, PhD.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, červenec 2013

Tato práce vznikla za vydatného přispění PhDr. Pavla Hlaváčka PhD. Velmi si vážím zejména jeho odborných rad, času a psychické podpory, které mi jako vedoucí práce věnoval.

Pane doktore, velice Vám děkuji.

OBSAH

1. ÚVOD	1
2. CHARAKTERISTIKA A HISTORICKÝ NÁSTIN REGIONU JIŽNÍ AFRIKY BĚHEM 20. STOLETÍ	5
2. 1. GEOGRAFICKÉ VYMEZENÍ A SPOLEČNÉ ZNAKY ZEMÍ REGIONU JIŽNÍ AFRIKY.....	5
2. 2. Historický nástin země v první polovině 20. století	11
2. 3. POSTAVENÍ JAR V REGIONU JIŽNÍ AFRIKY BĚHEM APARTHEIDU	12
2. 4. Období apartheidu od jeho vzniku po vznik JAR (1948 – 1961)	14
2. 5. Období od vzniku samostatné JAR po rozpad apartheidu (1961 – 1994)	16
3. ZAHRANIČNÍ POLITIKA JIHOAFRICKÉ REPUBLIKY	22
3. 1. VNITŘNÍ SITUACE V ZEMI V KONTEXTU MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ .	22
3. 2. VZTAHY JIHOAFRICKÉ REPUBLIKY K SOUSEDNÍM STÁTŮM.....	26
4. EKONOMIKA JIHOAFRICKÉ REPUBLIKY	28
5. AKTIVITY JIHOAFRICKÉ REPUBLIKY V MEZINÁRODNÍCH A REGIONÁLNÍCH ORGANIZACÍCH.....	30
5. 1. AFRICKÁ UNIE.....	30
5. 2. NOVÉ PARTNERSTVÍ PRO AFRICKÝ ROZVOJ	31
5. 3. SADC.....	32
5. 4. JIHOAFRICKÁ CELNÍ UNIE (SACU).....	35
5. 5. IBSA	36
5. 6. BRICS	38
7. ZÁVĚR	40
8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	42
9. RESUMÉ	46

SEZNAM ZKRATEK

AFTZ *African Free Trade Zone* – Africká zóna volného obchodu

ANC *African National Congress* – Africký národní kongres

AU *African Union* – Africká unie

BLNS Botswana, Lesotho, Namibie, Svazijsko

BRICS Uskupení Brazílie, Ruska, Indie, Číny a JAR

CMA *Common Monetary Area* – Společná monetární unie

CONSAS *Constellation of Southern African States* – Sdružení jihoafrických států

EU Evropská unie

FLS *Frontline States* – Frontové státy

FTA *Free Trade Area* – Zóna volného obchodu

IBSA Fórum Indie, Brazílie a JAR

JAR Jihoafrická republika

NEPAD *The New Partnership for Africa's Development* – Nové partnerství pro africký rozvoj

OAU *Organization of African Unity* – Organizace africké jednoty

OECD *Organization for Economic Co-operation and Development* – Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj

OSN Organizace spojených národů

SACU *Southern African Customs Union* – Jihoafrická celní unie

SADC *Southern African Development Community* – Jihoafrické rozvojové společenství

SADCC *Southern African Development Coordination Conference* – Jihoafrická rozvojová koordinační konference

SSSR Svaz sovětských socialistických republik

SWAPO *South West Africa People's Organization* – Lidová organizace jihozápadní Afriky

USA *United States of America* - Spojené státy americké

1. ÚVOD

Jihoafrický kontinent je svou novodobou historií velice pestrý a zároveň je od hlavního dění evropského a severoamerického kontinentu celkem vzdálený. Výběr tohoto tématu byl paradoxně motivován mou mizivou vědomostí o regionu jižní Afriky, respektive Jihoafrické republiky (dále JAR). Přitom dění v JAR je z dnešního pohledu pro evropského demokraticky smýšlejícího člověka velice zajímavé a v mnoha ohledech těžko představitelné a pochopitelné. Mám tím na mysli zejména nástup a průběh režimu apartheidu. Zdá se být těžko pochopitelné, že v zemi, která v bipolárním světě byla orientována na „demokratický západ“, mohla komplexní rasová segregace tak dlouho existovat a být funkční. Ještě více udivujícím faktem je, že mezinárodní společenství, které se sotva vzpamatovávalo ze zkušenosti s nacistickým Německem, mohlo dopustit vzniku a existenci „apartheidní“ JAR.

Jan Záhořík zdůrazňuje, že „... Afrika je již dlouhodobě vnímána v Evropě i jinde ve světě jako kontinent zmítaný válkami, nemocemi, hladomorem a jinými problémy, se kterými si sama neumí poradit. Tento do značné míry eurocentrický a skeptický postoj vůči Africe však neodráží její skutečný potenciál, ale souvisí spíše s mezinárodně politickou marginalizací Afriky, a to v globálním měřítku.“ (Záhořík 2010: 33). Takový postoj vůči Africe, vztahovaný především k subsaharské Africe, však již v posledních letech není adekvátní a tudíž přesně neodráží realitu tohoto světového regionu. Navíc se jedná o postoj přespříliš zjednodušující, který nedokáže zdůrazňovat rozdíly, které ve skutečnosti jsou značné mezi jednotlivými státy subsaharské Afriky.

Výše citované podceňování subsaharské Afriky rozhodně nelze vztáhnout na JAR, která a to i se všemi velice závažnými vnitřními problémy vždy vynikala mezi ostatními státy celého tohoto regionu. Není pochyb o tom, že tuto zemi lze z několika zásadních důvodů považovat za regionální velmoc, čili jinými slovy za regionálního hegemonu. Tuto skutečnost dosvědčuje mimo jiné např. členství ve skupině G-20 nebo v elitním klubu rozvíjejících se ekonomik označovaném jako BRICS (Brazílie, Rusko, Indie, Čína a Jihoafrická republika). Na tomto místě je pak nutné dodat, že Jihoafrická republika je také členem organizace IBSA, což je fórum pro spolupráci a dialog Indie,

Brazílie a Jihoafrické republiky, tří rozvíjejících se mnohonárodnostních a multikulturních demokracií.¹

Tato práce se pokusí představit případovou studii na téma Jihoafrická republika jako regionální hegemon. Cílem této práce je potvrdit na konkrétních faktech, jevech a procesech velmocenskou pozici tohoto státu v regionu jižní Afriky a případně i v širším regionu subsaharské Afriky. Dále pak snaha naznačit vyhlídky Jihoafrické republiky do budoucnosti, tedy posoudit, zda je schopna tuto svou pozici hegemonu si i nadále udržet a posílit. Již na tomto místě je však nutné upozornit, že síla, či váha každé velmoci se sice vždy projevuje v rámci mezinárodních vztahů, nicméně aby se nejednalo o sílu vratkou, či nestabilní, musí vycházet z vnitřních kvalit státu (Kennedy 1996: 251-306). V praxi mezinárodních vztahů se pak může stát, že určitá velmoc vystupuje velice agilně, nicméně nestabilní vnitřní poměry neumožňují takovou pozici trvale udržet. Také tato otázka bude zkoumána ve vztahu k Jihoafrické republice.

V úvodu této práce je nejdříve nutné uspokojivě vymezit pojem regionální velmoc, či regionální hegemon. Jihoafrickou republiku lze rozhodně považovat za moderní stát, tedy stát takový, který disponuje vnitřní i vnější suverenitou a tím naplňuje svou institucionální a funkcionální dimenzi. Takový stát je schopen na svém vlastním území decentralizovaným způsobem distribuovat politické či veřejné statky. Tuto charakteristiku není možné považovat za samozřejmou, protože stále existuje celá řada států, kterým některé atributy moderního státu chybí. V rámci mezinárodních vztahů jsou pak mezi moderními státy rozlišovány silné mocnosti (strong powers) a slabé mocnosti (weak powers), přičemž rozlišení mezi slabou a silnou mocností spočívá v míře moci, kterou stát v mezinárodním systému disponuje. Moc je v tomto ohledu chápána jako schopnost přesvědčit ostatní státy, aby respektovaly vůli dané velmoci, a to i proti svým vlastním zájmům. Velmoc při tomto přesvědčování může použít nátlaku, či přímo násilí (hard power), nebo vlastního příkladného jednání (soft power) (Waisová 2007: 88).

Na tomto místě by bylo vhodné vymezit místo Jihoafrické republiky mezi ostatními velmocemi současného světa. Spojené státy americké jsou tedy zatím jedinou supervelmocí. Dále se pak hovoří o tzv. potenciálních supervelmocích (potential superpowers), kterými by se za jistých okolností v budoucnosti mohla stát Evropská

¹ IBSA. *The India-Brazil-South Africa Dialogue Forum*. IBSA Trilateral Official Website. Dostupné na <http://www.ibsa-trilateral.org/>. (14. 4. 2013).

unie a dále státy jako Čína, Indie, Rusko či Brazílie. Ovšem teorie mezinárodních vztahů používá také výraz velké velmoci (great powers), mezi které, pokud nebude brána v úvahu Evropská unie jako celek a pokud budou vzata v potaz hlediska ekonomické síly a v některých případech i vlastnictví jaderných zbraní – náleží kromě již výše uvedených států i Japonsko, Spolková republika Německo, Velká Británie a Francie.

Z tohoto pohledu pak lze Jihoafrickou republiku považovat za střední mocnost (middle power) a odlišovat ji tak nejen od potential superpowers nebo great powers, ale také od regionálních hegemonů nižšího řádu, jaké v Africe představuje např. Nigérie nebo Egypt.

Posuzování role Jihoafrické republiky jakožto regionálního hegemonu, či jinak řečeno regionální velmoci, je dále nutné činit v kontextu charakteristik globálního politického systému, který se pokusím stručně nastínit. Ten během posledního století, tedy zhruba od počátku první světové války do současnosti, zaznamenal velice zajímavý vývoj. Původně multipolární globální systém, kterému dominovalo několik evropských velmocí, Spojené státy a Japonsko, byl v důsledku druhé světové války vystřídán systémem bipolárním, charakteristickým pro celé období studené války. Bipolárnímu světu jako dvě supervelmoci dominovaly Spojené státy americké a Sovětský svaz. Po jeho rozpadu a po pádu komunistických režimů nastala relativně krátká epizoda unipolárního světa, v rámci kterého Spojené státy americké, jako jediná velmoc, byly schopné prosazovat své zájmy téměř kdekoli na světě a vést proto dva velké ozbrojené konflikty současně. Proto si Spojené státy americké stále zaslouží označení supervelmoc.

V současné době však globální politický systém již doznává značných změn, a to především v důsledku ekonomického vývoje během uplynulých dvou desetiletí. Aktuální ekonomická recese ve státech Evropské unie, ve Spojených státech a v Japonsku následky tohoto vývoje pouze umocňuje. Právě zmíněná tři světová ekonomická centra relativně slábnou. A slábnou nikoli snad proto, že by se nerozvíjela či přímo zaostávala, nýbrž proto, že celá řada států v jiných regionech se během posledních dvou desetiletí rozvíjela a rozvíjí velice rychlým tempem. Se zvyšující se ekonomickou vahou určitého státu roste i jeho politická síla v rámci mezinárodních vztahů, mimo jiné i proto, že je schopný financovat efektivní bezpečnostní složky nebo

např. vesmírný výzkum. O některých státech lze proto hovořit jako o nastupujících regionálních velmocích, přičemž jednou z nich je tedy také Jihoafrická republika.

JAR byla a je relativně stabilním státem regionu jižní Afriky a její ekonomická výkonnost několikanásobně převyšovala a stále převyšuje ostatní státy regionu, ba celé Afriky. JAR si před svým osamostatněním prošla takřka stejným scénářem jako sousední státy. Jinak řečeno, území dnešní JAR se nevyhnulo kolonialismu a nadvládě tehdejších evropských námořních velmocí. Co je tedy příčinou tak silného postavení JAR, když z pohledu Evropana neměla tak dobré předpoklady se stát regionálním hegemonem?

Práci budeme koncipovat následovně: V první řadě se zaměříme na charakteristiku a společné znaky států jihoafrického regionu. Zároveň se zmíníme o odlišnostech, kterými se JAR od ostatních států odlišuje a pokusíme se alespoň okrajově nastínit její přednosti a potenciál, kterým JAR disponuje k tomu, aby se mohla stát hegemonem regionu. V další části se pokusíme znázornit hegemonické postavení JAR během apartheidu a nastíníme historický vývoj regionu celého.

Druhá polovina práce bude pojednávat o vývoji „postapartheidní“ JAR, její zahraniční politice a ekonomické situaci. Stěžejním úsekem v druhé polovině práce však budou aktivity JAR v rámci regionálních a mezinárodních organizací, kde se pokusíme zhodnotit její úlohu a pozici, kterou zde zastává.

Jak bylo úvodu řečeno, informovanost o regionu jižní Afriky ze strany českých médií je mizivá. Od toho se také odvíjí dostupnost česky psané literatury, která je velmi omezená. Snad jedinou světlou výjimkou je kniha Otakara Hulce, Dějiny Jižní Afriky z roku 1997, resp. 2010, která je pro obsah výzkumu svým tematickým rozsahem nedostačující. Proto jsem byl nucen se zaměřit na literaturu a zdroje psané v anglickém jazyce, jejichž škála je pro výzkum práce dostatečná.

2. CHARAKTERISTIKA A HISTORICKÝ NÁSTIN REGIONU JIŽNÍ AFRIKY BĚHEM 20. STOLETÍ

2. 1. GEOGRAFICKÉ VYMEZENÍ A SPOLEČNÉ ZNAKY ZEMÍ REGIONU JIŽNÍ AFRIKY

Pokud bychom chtěli geograficky vymezit region jižní Afriky, dojdeme k několika závěrům, z nichž ani jeden se nedá považovat za správný. Jako regiony jižní Afriky můžeme chápat JAR a její sousední státy (JAR, Namibie, Botswana, Zimbabwe, Malawi, Mosambik, Lesotho, Svazijsko). Avšak podle vymezení OSN se jedná o JAR, Namibii, Botswanu, Lesotho a Svazijsko. Dále můžeme o tomto regionu uvažovat jako o členu Jihoafrického rozvojového společenství (dále SADC). S ohledem na historické souvislosti a rozsah interakcí mezi státy zařadíme v této práci do regionu jižní Afriky dále následujících 11 států: JAR, státy BLNS (Botswana, Lesotho, Namibie a Svazijsko), Zimbabwe, Zambie, Mosambik, Tanzanie, Angola, Malawi.

Kdybychom pohlédli na tyto zmíněné státy regionu a jejich nám relativně krátkou známou historii, mohli bychom usoudit, že ve valné většině případů potkal tyto státy podobný nebo stejný nelehký osud. Příčinou bídných poměrů obyvatel států jižní Afriky, ale i Afriky takřka celé, je podobná příčina, kterou byla nadvláda koloniálních velmocí, následována nestabilními poměry v politické a socio-kulturní oblasti v průběhu 20. století. Některá fakta, která způsobují dnešní nefunkčnost států lze vysledovat samozřejmě i v předkoloniálních dobách (Bauer - Taylor 2005: 1). Jak uvádí Bauer a Taylor, africké státy selhaly z důvodu kombinace několika aspektů, a to především kvůli existenci neschopných vládců, vnitrostátní korupci a nepřátelského mezinárodního prostředí.

Pokud bychom zkoumali aktuální situaci jednotlivých států hlouběji, nalezní bychom příčin samozřejmě ještě více. Zároveň bychom došli k závěru, že některé státy jsou dnes na tom mnohem lépe, než například sousední země, které v minulosti prošly podobným scénářem. Největší výjimkou a relativně pozitivním příkladem tohoto regionu je právě JAR. Společné atributy států regionu jižní Afriky můžeme shrnout dle následujícího členění:

V první řadě se jedná o společnou koloniální a ranou postkoloniální historii států jižní Afriky. Na rozdíl od zbytku afrických států, kde si nadvládu a územní zisky během 19. století a počátku 20. století rozdělily především koloniální velmoci Francie, Velká Británie, Itálie a Německo, měl tento region a především JAR, o trochu složitější průběh kolonizace.

Důvodem a respektive hlavním motivem proč mít tuto oblast pod kontrolou, byla významná geostrategická poloha, vojenského a obchodního rázu dnešní JAR. Na jižním cípu afrického kontinentu se začaly během prvních zámořských plaveb a objevování Afriky budovat stěžejní (pro transport zboží a surovin) přístavní města. Toto důležité území bylo nejprve kolonizováno a osídleno Portugalci, poté Holanďany a následně Brity.

Holandský kolonialismus se dnes v JAR projevuje především v afrikánštině, v jazyce, který se dodnes mezi obyvateli využívá jako úřední jazyk. Nejenom s ohledem na dnešek můžeme považovat dědictví britského impéria za nejzápadnější, které v této oblasti (s výjimkou Angoly, Mozambiku a částečně Namibie) přetrvává dodnes. Britové se zasloužili například o zrušení otroctví v roce 1833. Samozřejmostí bylo celkem široké rozšíření anglického jazyka, který je dodnes také úředním jazykem v JAR, Zimbabwe a Botswaně. Právě toto rozšíření anglického jazyka a jeho užívání můžeme považovat za nespornou výhodu nejenom v regionu, ale i z hlediska globálního. Tento jazykový aspekt je vzájemnou výhodou z hlediska mezistátní komunikace, zahraničního obchodu či jiné mezinárodní spolupráce. Za výhodu můžeme považovat i fakt, že je to právě angličtina, která je jedna z nejrozšířenějších jazyků na světě a to především v zahraničně-obchodních vztazích.²

Dalším prvkem, který tuto oblast vystihuje je, na africké poměry, velká koncentrace bílých osadníků, kteří jsou v dnešní době suverénními občany těchto států. Na tento aspekt se dá nahlížet dvěma pohledy – negativním a pozitivním.

Negativním pohledem můžeme nahlížet na několikasetletý útlak domorodého obyvatelstva ze strany kolonizátorů a jejich následujících generací. V případě JAR je negativním aspektem segregační politika, období apartheidu, což byly projevy nadřazenosti obyvatel bílé pleti atd. Spolu s těmito rasistickými tendencemi bylo spjato

² Byrnes, Rita M., ed. (1996): South Africa. A Country Study. Dostupné na <http://countrystudies.us/southafrica/11.htm> (14. 2. 2013).

samozejmě nerovnoměrné rozdělení statků a zdrojů mezi těmito dvěma entitami. Rozdíly životní úrovně mezi nimi jsou takřka extrém. Přestože vláda apartheidu už skončila před více než 20 lety, tato nerovnost životní úrovně až na pár výjimek nadále přetrvává. Domorodé obyvatelstvo černé pleti se vyznačuje nízkou gramotností a nižším sociálním postavením. Čtvrti velkých měst jsou nadále rasově separované. Většina černošského obyvatelstva stále sídlí v oddělených slumech, kde panuje vysoká kriminalita, často životu nevyhovující hygienické podmínky, vysoká nezaměstnanost a vysoká míra nakažených onemocněním HIV/AIDS. Dále zde panují časté občanské nepokoje a vraždy takřka jsou na denním pořádku (Kruliš 2010: 19). Toto dědictví minulosti je hlavním destabilizačním prvkem v JAR.

Naproti tomu v například v Zimbabwe měla historie bílých osadníků jiný spád, a to díky opačně laděné politice prezidenta Roberta Mugabeho. Během jeho působení ve vrcholné politice od počátku šedesátých let, populace bílých osadníků takřka vymizela. Příčinou byly, souběžně s upevňováním jeho moci, autoritářské praktiky jeho působení a rozsáhlé vyvlastňování půdy a podniků zejména z rukou bílé menšiny. Právě toto vyvlastňování je jednou z hlavních příčin následných hladomorů a občanských válek v této oblasti.

Co nelze však popírat, jsou pozitivní fakta. Bez bělochů by asi těžko mohla vzniknout relativně rozsáhlá a mezi státy propojená síť infrastruktury, která byla nezbytná podmínka pro rozvoj regionu. Spolu s tím je spjat rozvoj průmyslu, těžby nerostných surovin, vodohospodářského systému, zemědělství, pracovní migrace a v neposlední řadě především existence přístavních měst, která jsou zejména pro JAR po staletí hlavními dějišti valné většiny obchodních aktivit, importu a exportu, surovin a produktů regionu.

Na rozdíl od jiných států Afriky má ekonomika a obchodní sféra JAR kořeny v pevně daném systému, obchodního práva a státem nastavených pravidlech. Dalším pozitivním faktem působení potomků bílé rasy, je vytvoření a existence státních struktur, složek veřejné moci vzešlých z ústavy, které (což je velice diskutabilní) fungují na demokratických principech.

Třetím společným prvkem oblasti je politická, sociální a etnická propojenost a vzájemná závislost regionu. Co se etnik týče, mezi prvními byli Khoikhoiové, které

následně z velké části vytlačily kmeny Bantu.³ Dnes se potomci obou kmenů vyskytují v celém regionu jižní Afriky. O osídleních bílé pleti jsme se již zmiňovali, nejvíce jich dnes žije na území JAR, a to zejména proto, že zde se nejdéle drželi u moci, protože jejich rasově motivovaná politika zde nejdéle přežila. O sociální propojenosti hovoří i fakt, že v oblasti regionu jižní Afriky se celkem hojně hovoří afrikánštinou, což je de facto jakýsi jazykový mix nizozemštiny, angličtiny, jazyků přistěhovalců z jihovýchodní Asie a původních afrických jazyků. Nejvíce se jím hovoří v JAR (nejvíce v oblasti Oranžsko a Transvaal), ale také v jiných státech například v Namibii, Zimbabwe, Botswaně a Malawi.

Provázanost sociálních skupin a etnik podporuje v novodobé historii nejvíce politická a pracovní migrace. Politickou migrací máme na mysli přesídlování obyvatel kvůli změně politického režimu, státním převratům, občanským válkám a nepokojům či vyvlastňování majetků, jako tomu bylo například v Zimbabwe. Může se také jednat o různá politická hnutí či strany. Zde se dá zařadit působení Afrického národního kongresu (dále ANC), které postupem času, kdy jejich činnost byla v JAR potlačována, začalo působit v okolních státech. Po pádu vlády apartheidu sílí nejvíce migrace pracovního a ekonomického charakteru. Migrace v regionu přináší i svá negativa. Chudinské čtvrti se po pádu apartheidu rozšířily, rapidně se zvýšil výskyt HIV/AIDS, obchoduje se s lidmi a pracovní silou, spolu s tím i vzrostla kriminalita těchto oblastí (Bauer – Taylor 2005: 5).

Za čtvrté, většina států regionu oblasti si prošla podobnou ekonomickou a politickou transformací a státy se dají považovat za demokratické. Ovšem stejně, jako většina států Afriky (respektive takřka všechny postkoloniální státy), nemůžeme je jednoduše srovnávat s vyspělými státy Evropy a Severní Ameriky. Z tohoto pohledu bychom je asi těžko označili za demokratické. Pokud bychom na ně nahlíželi, řekněme z „afrického hlediska“, v určitých ohledech bychom je za demokratické označit mohli.

Výjimkou by určitě byla Zimbabwe s dlouholetou vládou Roberta Mugabeho, vyznačovaná silnými autoritářskými prvky. Posledním učebnicovým příkladem tohoto tvrzení jsou zmanipulované volby, falšované výsledky a potlačování, či likvidace

³ Byrnes, Rita M., ed. (1996): *South Africa: A Country Study*. Dostupné na <http://countrystudies.us/south-africa/> (14. 2. 2013).

opozice během prezidentských voleb v roce 2008, po kterých se Mugabe nadále pevně drží své moci ve státě.⁴

Demokratičtější se tváří ty státy, které jsou vzájemně závislé (především v ekonomické sféře) na JAR. Za demokratický vzor regionu bývá označována Botswana, jejíž dovoz veškerých komodit v drtivé většině plyne z JAR (až 88%).⁵ I přestože by se mohlo, z hlediska rozvinutosti, zdát, že nejdemokratičtějším státem je JAR, není tomu tak. Velkým mínusem pro toto označení, je přetrvávající rasová nerovnost, dědictví apartheidu, následky, které po více než dvaceti letech stále nevytizely a při pohledu na dnešní situaci ještě dlouho nevytizí.

Pátým společným prvkem regionu je vysoká míra nakažených HIV/AIDS. V této souvislosti je dále možné upřesnit, že již během posledního desetiletí 20. století se v subsaharské Africe začala problematika AIDS stále více promítat do oblasti politické, bezpečnostní, sociální i ekonomické. Případ Ugandy a Senegalu lze pak v tomto ohledu označit jako důkazy schopnosti afrických vlád jak efektivně zakročit proti AIDS. Omezení infekce HIV bylo v těchto zemích dosaženo agresivní veřejnou vzdělávací kampaní.

Naopak ovšem např. Zimbabwe a právě Jihoafrická republika jsou příklady států, které v řešení této problematiky zcela selhaly. K řešení situace už vůbec nepomohl postoj bývalého prezidenta Thaba Mbekiho, který za svého působení „západní“ způsoby léčby zpochybňoval a počty nakažených neustále rostly. Příkladem preventivního chování nemůže být vzorem ani nynější prezident Jakob Zuma, který se bohatým sexuálním životem veřejně nijak netají. Rozšíření epidemie HIV/AIDS je jedním z hlavních specifík málo rozvinutých oblastí, především v chudinských čtvrtích na předměstích jihoafrických měst, která se vyznačují vysokou nezaměstnaností, špatně dostupnou lékařskou péčí, prostitucí a nízkou mírou gramotnosti. S gramotností souvisí i fakt, že informovanost o těchto rizicích a prevenci je mizivá, respektive občany těchto oblastí často opomíjená.

Důkazem nízké gramotnosti a jejích důsledků může posloužit úryvek z korespondence mého dlouholetého přítele Františka Trapla, pracovníka nevládní

⁴ Amnesty International (11. 4. 2008): Post-election violence increases in Zimbabwe. Dostupné na <http://www.amnesty.org/en/news-and-updates/news/post-election-violence-increases-zimbabwe-20080418> (1. 3. 2013).

⁵ SADC. Trade Performance Review. Dostupné na <http://www.sadctrade.org/files/TPR%20Botswana.pdf> (2. 3. 2013).

humanitární organizace Člověk v tísni z angolské pobočky: „*Typickým expertem byl žadatel o práci v naší pobočce na post účetního. Své jedinečnosti stačil vysypat z rukávu již v průběhu pár dnů. Účetní vlohy vyjevil při zapisování čísel položek, kdy na místo 5.000 kwanza výdajů zapsal 50.000. Přesněji řečeno, číslo mu bylo nadiktováno jako pět tisíc, avšak expert zapsal zmíněných padesát. Později ho účetní vedoucí požádala o přinesení souboru, který byl v počítači v jiné místnosti. Expert jí donesl celý monitor se slovy, že daný soubor je tam někde uvnitř. Svou zavíranou flash-kartu nám odůvodnil tím, že jak ji nosí v kapse bez víčka, jistě se mu do ní vklínil nějaký zatoulaný vir (rozuměj zvirátka), který osidloval jeho kapsu. Po této zkušenosti jsem zjistil, že začínám chápat, komu jsou určeny billboardy UNICEF, hlásající po ulicích: AIDS EXISTUJE!*“

Vůbec není divu, že jihoafrický region je považován za „světové epicentrum nákazy“. S nejvyšší mírou nakažených se potýká Svazijsko, které je zároveň jedním z nejzaostalejších států regionu, i přestože by se s ohledem na jeho přímou geografickou blízkost k JAR čekalo, že bude relativně rozvinutý a bude z tohoto geostrategického potenciálu ekonomicky prosperovat. Ovšem v dnešní době je každý čtvrtý Svazijec nakažen AIDS a virus HIV koluje v krvi více než polovině dospělých obyvatel starších 20 let. S touto těžko uvěřitelnou statistickou cifrou se jen těžko mohou trhat ekonomické rekordy. S negativními důsledky HIV/AIDS se však potýkají všechny státy jihoafrického regionu (Bauer – Taylor 2005: 277).

V regionu bychom našli i výrazné vzájemné odlišnosti. Z demografického a ekonomického hlediska je JAR (s přibližně padesáti miliony obyvateli, největší ekonomickou vyspělostí a celkovým HDP) značně v popředí.⁶ Souběžně tomu přispívá i geografický aspekt - výhodná je strategická poloha na jižním cípu Afrického kontinentu, kolem kterého vedou významné světové námořní koridory a transporty zboží a surovin. Přímořská poloha je výhodná také jako zdroj obživy. Z toho vyplývá, že z této výhody nemohou čerpat Svazijsko, Lesotho, Zambie, Zimbabwe a Botswana. Většina zemí regionu však čerpají zdroje z nalezišť, respektive těžby a prodeje nerostných surovin, které jsou mnohdy vysoce ceněny, jako jsou diamanty, vzácné kovy, železná ruda, ropa, zemní plyn, černé uhlí apod.

⁶ South Africa. People. Dostupné na <http://www.southafrica.info/about/people/population.htm> (8. 3. 2013).

2. 2 Historický nástin země v první polovině 20. století

Chceme-li hledat zárodky JAR, tak jak ji známe dnes, pak je pro nás důležitým mezníkem rok 1910. V tomto roce totiž vznikla Jihoafrická unie. Tuto unii můžeme považovat za prostor pro vznik nové jihoafrické politiky, jako prostředníka při řešení otázek a sporů mezi britskou a africkou stranou, dále také mezi bělošskou, nadřazenou menšinou, a černošskou většinou.

Impulsem pro vznik Jihoafrické unie byl smír obyvatel búrských republik (Transvaal, Oranžský svobodný stát) s britskými provinciemi (Kapsko, Natal) po Anglo-búrské válce v letech 1899 – 1902. Tato válka se někdy označuje jako Jihoafrická válka, jelikož v ní určitou roli sehrálo i domorodé černošské obyvatelstvo. To se angažovalo v konfliktu s nadějí, že se změní jejich postavení ve společnosti a spolupodílení se na vnitřní politice (Hulec 1997: 146).

Bohužel již zmíněný smír mezi britskými provinciemi a búrskými republikami, znamenal pro příslušníky černé rasy pravý opak. Tímto sjednocením v Jihoafrickou unii, totiž nabyla bílá menšina na ještě větší síle. Přesto ale nevystupovala ve všech otázkách jednotně. Dětila se na „bílé“ britského původu, anglicky hovořící a na Afrikánce, kteří se (přestože byli potomky Evropanů), považovali za domorodé obyvatelstvo (Hulec 1997:172).

Jak již bylo nastíněno, vznik Jihoafrické unie a její nové vlády bělochů, znamenal současně zakořenění diskriminačních prvků v právním systému země. Zde můžeme vysledovat prvopočátky segregáční politiky, později politiky nazývané jako apartheid (viz dále). Jednalo se o řadu zákonů, které byly provázány napříč všemi oblastmi. Mezi ně můžeme zařadit např. zákony upírající původním obyvatelům pracovní pozice v důlním průmyslu, zákony o půdě omezující zemědělskou činnost a vytvářející územní segregaci, anebo zákon upravující příjmy a volební právo černochoů (Krieger - Gellnarová 2000: 37).

Za první světové války se Jihoafrická unie (dále JU), respektive vládní Jihoafrická strana (dále SAP), reprezentována zejména Brity, přiklonila logicky na stranu Velké Británie. Ta vyzvala JU, aby expandovala do Jihozápadní Afriky. Tuto německou kolonii, dnešní Namibii, obsadila ještě v průběhu války v roce 1915 (Hulec 1997: 175). Tento krok by se dal označit za legitimní až po konci války. Roku 1919

vytvořila Společnost národů (dále SN) mandátní systém, který svěřil bývalou německou Jihozápadní Afriku právě JU jako mandátní území (Krieger - Gellnarová 2000: 537).

Tento „zisk“ nového území by se dal vnímat jako počátek sebevědomých snah o další posílení vlivu v regionu. Dalším logickým motivem z geostrategického hlediska byla nadvláda nad územím Svazijska, Basutska (dnešní Lesotho) a sousedního Bečuánska (dnešní Botswana). To se však Jihoafričanům přes odpor Velké Británie a anglické části vlády JAR nikdy nepovedlo (Hulec 1997: 176).

2. 3. POSTAVENÍ JAR V REGIONU JIŽNÍ AFRIKY BĚHEM APARTHEIDU

Za nejsilnější rasovou segregaci můžeme označit zhruba celé období druhé poloviny 20. století. Toto období se označuje jako apartheid. S apartheidem, jako pojmem, se setkáváme v roce 1948, kdy se k moci dostala Národní strana vedená hodnostářem Holandské evangelické protestantské církve, doktorem D. F. Malanem. Tato strana použila pojem apartheid jako svůj slogan pro svou rasově orientovanou politiku již během své kampaně (Hulec 2010: 198).

Jak však bylo zmíněno již v předchozí kapitole, s politikou, diskriminující černou rasu, jsme setkali již mnohem dříve, kdy vyšla řada kontroverzních zákonů. Jen tak pro zajímavost, Zákonem o půdě z roku 1913 bylo ustanoveno, že 87% území Jihoafrické unie se rázem stalo zónou bělochů a pouze zbylých 13% zónou černé rasy (Krieger - Gellnarová 2000: 314).

Období apartheidu se začínalo silně projevovat ve vztazích se státy regionu. JU (od roku 1961 JAR) se v tehdejší bipolárně uspořádaném světě striktně projevovala a jednala „prozápadne“ a antikomunisticky. I přestože se JAU/ JAR mohla už té době jevit jako významný strategický partner, zejména v oblasti bezpečnostní a vojensko-strategické, stála vždy tak trochu na okraji velmocenských zájmů a žila si víceméně svým vlastním životem bez výraznějších globálních, respektive velmocenských vlivů. Zmíněný antikomunistický postoj byl důsledkem měnících se politických poměrů napříč celým kontinentem v druhé polovině 20. století. Jedná se především o celá šedesátá léta, období kdy valná většina kolonizovaného afrického území se transformovala v samostatné státy, do jejichž čel se postavili původní elitní příslušníci černé rasy.

Příčiny jihoafrického defenzivního a velmi ostýchavého postoje vůči nově vznikajícím státům byly následující. Zprvce to byl rasový motiv JAR, kdy z hlediska státní moci, šla opačným směrem. Bílá menšina svou moc stále více upevňovala. Jak už bylo zmíněno výše, v ostatních státech tomu bylo naopak. Zde se moci ve státě chopilo původní obyvatelstvo, ve většině případů brutálním a násilným způsobem.

Druhou příčinou byly motivy ideologického charakteru. O svou moc v těchto státech soupeřily vždy minimálně dvě politická, či osvobozenecká hnutí. A nepsaným pravidlem bylo, že takřka vždy nějaký levicový subjekt ucházející se o participaci na moci ve státě byl podporován ze strany Sovětského socialistického svazu republik (dále SSSR). Z vnějšku i zevnitř tedy existovalo možné riziko, že se nějaký levicový politický subjekt (podporovaný SSSR) bude snažit narušit suverenitu prozápadně orientované JAR. Tím máme na mysli tehdy (a dodnes v některých případech fungující) potlačovanou černošskou opozici.

Po několika desítkách let stupňujícího se útlaku černých, se již existující, opozice uvolila k zásadním činům a postojům prostřednictvím veřejných stávek a demonstrací. Bohužel vznikajícími zákony a regulemi se prostor pro činnosti opozice čím dál tím víc zmenšoval a některé opoziční organizace přesunuly svou činnost do sousedních, podobně problematických států. Vyvrcholením bylo omezení závislosti na Velké Británii a vyhlášení samostatné JAR v roce 1961 (Hulec 1997: 223-232).

Transformací JU na republiku se moc v rukou bílé menšiny upevnila natolik, že se opozice de facto ocitla sama proti vlastnímu státu. Nejvýznamnějším opozičním uskupením se stal Africký národní kongres (dále ANC) s jeho ozbrojenou sekcí Kopí národa. Jejich činnost byla řízena tajně a měla i své pobočky v zahraničí, z jejichž činnosti právě měla JAR obavy. Kopí národa byla složka, jejímž úkolem byly sabotážní akce s jasnými vojenskými a státními cíli. S podobnými záměry se můžeme setkat i u komunistické strany (dále jen CPSA) a Panafrického kongresu. Úzká spolupráce mezi CPSA a ANC však na změnu domácí situace neměla prakticky žádný vliv.

I přestože bychom mohli z této situace vyvodit fakt, že JAR byla od sousedních států izolovaná, snažila se v určitém směru o pravý opak. Na JAR byly dlouhá léta uvalovány mezinárodní sankce ekonomického rázu. Tento výpadek v ekonomice byl hlavním podnětem jak se orientovat právě na region jižní Afriky, udržovat a navazovat ekonomické vztahy, respektive posilovat pozici regionálního leadera.

Během vlády apartheidu se sice okolní státy snažily eliminovat závislost na JAR, bohužel to s ohledem na její rozvinutost v ekonomické oblasti nebylo možné. Pro JAR tato závislost okolních nerozvinutých ekonomik byla výhodná. Určitě bychom, ale tuto asymetrickou kooperaci nemohli označit za takzvaný princip regionalismu.

Hlavním motivem JAR nebyla snaha docílit společného rovnoměrného prospěchu. Důležité bylo si udržet v regionu svoji moc tak, aby nemohlo být její postavení regionální velmoci nikým ohroženo a zpochybněno (Gibb 1998: 292). Díky této asymetrické vzájemné ekonomické závislosti šly ideologické aspekty a nesouhlasy s politikou apartheidu do ústraní.

Za příklon k regionu můžeme považovat i založení Komise pro technickou spolupráci v roce 1950, na jejímž vzniku se JAR podílela. Působení organizace, která se zabývala spoluprací ve vědě a výzkumu, bylo pro JAR perspektivní v oblasti rozvoje zahraničních vztahů mimo politickou scénu (Hentz 2005: 23). Pokud bychom vycházeli z Richarda A. Gibba, tak regionální zahraniční politiku JAR v období apartheidu bychom mohli rozčlenit do tří období. Tím prvním je „*vnější směřování politiky*“ (outward policy) v letech 1967 – 1974, po kterém následovalo období „*détente*“ mezi lety 1974 – 1978, které vyústilo od roku 1979 v politiku „*destabilizace*“ (Gibb 1987: 400). V následujících kapitolách se podíváme blíže na konkrétní historické souvislosti apartheidu a jejich vliv na zahraniční politiku a postavení regionálního hegemona. Pro naše potřeby nebude využívat rozdělení R. A. Gibba, ale období si rozdělíme na dvě části, abychom to lépe obsáhli celé.

2. 4. Období apartheidu od jeho vzniku po vznik JAR (1948 – 1961)

Co je potřeba v úvodu této kapitoly říci je, že JU/JAR byla po celou dobu 20. století nejsilnějším článkem regionu a z této pozice regionální mocnosti nikdy neskouzla. V druhé polovině dvacátého století bylo její snahou svůj význam v regionu ještě více upevnit. I přestože v porovnání se sousedními zeměmi šla tak trochu proti proudu, o ztrátu svého dominantního postavení se nemusela nikdy bát. Jak už bylo zmíněno výše, vlády se roku 1948 ujala Národní strana s ministerským předsedou F. D. Malanem v čele, která nastolila vládu nekompromisně rasově motivovanou vládou apartheidu. JAR.

Příčina tohoto chování, byla trnem v oku OSN, která ovšem nebyla schopna zdejší nehumánní poměry úspěšně řešit a sankcionizovat. I přestože někteří silní hráči na mezinárodním poli přestali s JAR spolupracovat, JAR se to nějak výrazně nedotklo, vždy si našla alternativní cestu k rozvoji a svým způsobem si sama svoji malou sféru moci budovala ve svém regionu. Navenek tato vláda, resp. stát, chtěla být stejně nekompromisní a dominantní jako uvnitř.

V poválečné době se JAR dařilo po stránce ekonomické velmi dobře, což ji napomáhalo svou pozici jenom upevnit (Zimák 2003: 44). Mimo dominanci ekonomickou, se jednalo zejména o dominanci v oblasti armády. Od konce války se postupně do armády investovalo více a více. Během šedesátých let se výdaje na armádu zvýšili šestkrát, spolu s tím se rapidně zvýšil počet vojenského personálu. Tento rapidní nárůst investic byl jasným projevem připravenosti k boji či jen k zastrašení opozičních protirežimních skupin a politických hnutí operujících ze zahraničí (Lacina 1979: 136-137).

Velikost a vyspělost armády byla v bipolárním uspořádání světa (a stále v současnosti je) nutnou podmínkou pro udržení regionálního hegemonického postavení. JAR tuto podmínku dostatečně splňovala. Nejvýraznějším a v té době velmi kontroverzním expanzivním projevem byla okupace Jihozápadní Afriky, dnešní Namibie, kterou měla JAR pod svým vlivem už od roku 1915 a po první světové válce pod svým mandátem. V roce 1953 bylo na poli OSN rozhodnuto, že tato mandátní správa pro JAR končí a území se osamostatní. JAR však toto rozhodnutí nebralo v potaz a z mandátní správy se stala rázem okupace. Okupace území dnešní Namibie byla doprovázena infiltrací apartheidní politiky. Na popud okupace vznikala různá odborová, osvobozenecká, politická a opoziční hnutí. Nejznámější antiapartheidní hnutí zformované během 50. let byla Lidová organizace Jihozápadní Afriky, známá pod zkratkou SWAPO. Tato jihoafrická nadvláda skončila de facto až s pádem apartheidu, resp. území se osamostatnilo až v roce 1990, kdy byl vyhlášen samostatný stát Namibie (Lacina 1979: 253-254).

Stěžejním mezníkem africké novodobé historie byl rok 1960, pro svůj význam označován jako „*Rok Afriky*“. Během šedesátých let se většina afrického území transformovala v samostatné státy a kolonialismus postupně upadnul. Rok 1960 je důležitým milníkem také pro samotnou JAR. Vláda apartheidu a její rasová segregace

byla stále více utužována. Reakce mezinárodního prostředí nenechala na sebe dlouho čekat. Na popud této situace otevřeně vystoupil britský premiér během své zahraniční návštěvy v Kapském Městě. Jeho projev „*Vítr změn*“ (Wind of change) byl kritickým vyjádřením k politice apartheidu. Velká Británie dala prostřednictvím svého premiéra najevo, že se od politiky JAR distancuje, tvrdě s ní nesouhlasí a ruší mezi nimi veškerou hlubší spolupráci zahraničně-politického charakteru.

Následující rok (přesně 31. května 1961) se na základě těchto neshod a zmrazených diplomatických vztahů rozhodla tehdejší JU od Velké Británie nadobro osamostatnit a vyhlásila samostatnou JAR.⁷

Další zásadní událostí, která se v roce 1960 stala, byl Sharpevillský masakr. 21. března tohoto roku se konala antipartheidní demonstrace obyvatel černé pleti v přístavním městě Sharpeville. Přesným důvodem demonstrace byl odpor proti povinnému nošení takzvaných „pass books“. Což byla de facto legitimace prokazující rasovou příslušnost. Ozbrojené složky však tuto napjatou situaci nezvládly a bylo zde zastřeleno 69 obyvatel a další 189 lidí bylo zraněno. Po těchto událostech byla státem zakázána činnost opozičních stran ANC a Panafrického kongresu.⁸

2. 5. Období od vzniku samostatné JAR po rozpad apartheidu (1961 – 1994)

Spolu s vlnou masové dekolonizace a vzniku nových samostatných afrických států, začaly se na nově se transformujícím se kontinentu rozvíjet integrační procesy. Dne 25. května 1963 byla založena 32 nezávislými státy první významná regionální organizace tzv. Organizace africké jednoty (dále OAJ). Hlavním motivem založení této organizace a náplň její činnosti byla spolupráce a vzájemná podpora dekolonizačních procesů a reprezentace členských zemí na mezinárodní politické scéně. Tato organizace se ostře vymezovala proti vládě apartheidu, jelikož filozofie OAJ byla s filozofií apartheidu v rozporu.⁹

Dekolonizace a vznik nových aktérů na africkém kontinentu politice JAR moc nevyhovovala. A už vůbec jižní Afriky nevyhovovala situace, když nějaký nově vzniklý

⁷ CBC. 1960: The Year of Africa. Dostupné na <http://www.cbc.ca/news/world/story/2010/06/07/f-year-of-africa.html> (1. 4. 2013).

⁸ South African History online: Dostupné na <http://www.sahistory.org.za/topic/sharpeville-massacre-21-march-1960> (2. 4. 2013).

⁹ Department of Foreign Affairs: Dostupné na <http://www.dfa.gov.za/foreign/Multilateral/africa/oau.htm> (2. 4. 2013).

stát se přidal na stranu východního bloku, což pro JAR znamenalo reálnou vnější hrozbu a další prostor pro rozvoj levicových a tudíž vůči JAR opozičních skupin. Příkladem toho mohou být bývalé portugalské kolonie v regionu Angola a Mosambik. Po osamostatnění v roce 1974 začaly být vztahy s těmito dvěma levicově orientovanými státy napjaté a komunikace probíhala jen pouze v nezbytných případech.

Tato transformace nesla pro JAR minimálně dvě negativa. Prvním byl bezpečnostní aspekt. Zjednodušeně se dá říci, že výhodou JAR bylo, že její území bylo z geografického a bezpečnostního hlediska de facto ostrov. Z východu, jihu a západu ji lemuje moře a ze severu byla izolována nárazníkovým pásmem tzv. sanitárním kordónem (cordon sanitaire) (Hentz 2005: 32). Tudíž tento kordón byl touto transformací narušen.

Dalším negativním faktorem byl konec spolupráce s Angolou, resp. konec k snadnému přístupu k ropě. JAR, která ropou nedisponovala, měla snadný přístup k Angolské ropě přes území Jihozápadní Afriky. Ne, že by se tento zdroj ropy úplně přerušil, avšak levicová Angola získala silný vyděračský potenciál. Co se týče Mosambiku, ten se stal jedním z útočišť JAR zakázaných opozičních levicových skupin a politických stran (Hulec 2010: 227, 231).

Relativně dobré vztahy panovaly se státy bývalé Federace Rhodesie a Njaska, která se rozpadla v roce 1963 na Malawi, Jižní Rhodesii a Zambii. Nově vzniklá Jižní Rhodesie, v jejímž čele stál běloch Ian Smith, se potýkala s podobným mezinárodním despektem jako JAR a byly, podobně jako na JAR, uvaleny mezinárodní sankce a obchodní embarga. Rhodesii nezbývalo nic jiného než se orientovat jižním směrem na JAR. Například v roce 1972 putovalo přes JAR 67% rhodeského vývozu. Po osamostatnění Mosambiku a přerušení vztahů, putoval přes JAR téměř všechny export (Gibb 1987: 404 – 405). Vztahy se Zambii se postupem času však ochlazovaly. Těžko říci jestli to bylo z důvodu rasového. Moci v Zambii se chopil černoch Kenneth David Kaunda, který nastolil v zemi autoritářskou vládu a vydržel ve svém působení téměř 40 let (Hentz 2005: 34).

Pokud bychom to shrnuli, tak jediným partnerským státem v regionu, v jehož čele stál příslušník černé rasy, bylo Malawi. Malawi uzavřelo v roce 1967 s JAR dvoustrannou obchodní dohodu. Malawi si tímto krokem zajistilo ekonomicky

výhodného partnera, jelikož JAR pro něj otevřel svůj pracovní trh. Z politického hlediska, Malawi vládu apartheidu oficiálně neuznávalo (Hulec – Olša jr. 2008: 299).

Důsledkem slabých diplomatických vazeb v regionu probíhala diplomatická jednání prostřednictvím „letištní diplomacie“. Se státy, se kterými neměla JAR silné vazby, vyjednávala pouze v nejnútnejších případech. Diplomaté druhých stran navštěvovali a vyjednávali s JAR zpravidla během mezipřistání v průběhu jiných cest (Hulec 2010: 230).

I přestože bylo v roce 1962 rezolucí OSN všem členským státům doporučeno, aby se vzdaly jakékoli spolupráce s JAR, většina států jihoafrického regionu tak neučinila především z ekonomického důvodu. JAR celá padesátá a šedesátá léta ekonomicky prosperovala a region byl na ní v mnoha ohledech závislý (Hentz 2005: 25-27).

V sedmdesátých letech se situace ovšem začala pomalu měnit. JAR ekonomicky upadala. Spolu s tím se okolní státy snažily ze závislosti na hospodářství JAR vymanit a začaly hledat jiné alternativy svého rozvoje a uplatnění pracovní síly, které (spolu s poklesem ekonomiky) ubývalo. Podle Gibba, politika „*détente*“ nebyla v tomto směru úspěšná, tak jak se očekávalo. Sousední země začaly rušit bilaterální dohody ohledně pracovní migrace. To v důsledku znamenalo, že JAR ztratila zdroj levné pracovní síly, výrobní náklady stouply, resp. zboží ztratilo na mezinárodním exportním trhu svou cenovou konkurenceschopnost. (Hentz 2005: 34).

Zároveň se snižováním hospodářské závislosti se státy regionu začaly ostřeji vymezovat vůči JAR politicky. Vznikla zde regionální platforma Frontové státy (dále FLS), která se jednohlasně vymezovala vůči rasově segregáční politice a nadvládě bělochů v JAR a Rhodesii. Tyto státy byly útočištěm pro opoziční uskupení a politické strany, které v těchto dvou „bělošských“ státech byly zakázané. FLS umožňovaly těmto národně-osvobozeneckým hnutím na svém území budovat základny a výcviková centra, ze kterých byla pak řízena jejich politická a vojenská činnost v JAR a Rhodesii.

Na popud této špatné bezpečnostní situaci začal režim apartheidu znovu utužovat, s čímž je spojena především vláda prezidenta B. J. Vorstera, který působil v čele JAR v roce 1978-79. Hranice JAR začaly být více střeženy a jakékoliv opoziční projevy byly tvrdě potlačeny. Obrazem paranoidního jednání té doby byly samozřejmě investice do armády. Ze strachu z vojenské invaze Sovětského svazu, pracovala JAR na

jaderném programu, se kterým skončila de facto až po pádu režimu apartheidu (Ilfie 2001: 336). Pozitivním faktem pro vývoj jaderné zbraně byla vyspělost zbrojařského průmyslu a přímá dostupnost uranu. Jedním ze základních prvků velmocí je vlastnictví jaderné zbraně. I pro regionálního hegemona je nezbytné, aby disponoval „hard power“. V tomto případě JAR podmínku „hard power“ splňuje dostatečně.

Další nezbytným prvkem pro regionálního hegemona je přístup k moři. Jak už bylo zmíněno, velká část zemí regionu byla na jihoafrických přístavech velmi závislá. Přes tyto geostrategicky výhodné přístavní města proudila valná většina exportu jihoafrického regionu (Piknerová 2009: 59). JAR v tomto směru disponovala silným vyděračským potenciálem a schopností státu v určitých sférách výrazně ovlivňovat.

Osmdesátá léta byla pro režim apartheidu obdobím postupného úpadku. Činnost opozičních skupin z FLS nabírala stále více na síle. Ozbrojené střety a výboje národně-osvobozeneckých hnutí vůči bělošské elitě byly čím dál častější (Hentz 2005: 37).

Na postupném úpadku se ovšem nepodílela pouze černošská většina či opoziční výboje zvenčí. Režim přestával být výhodný i pro bílou dominantní menšinu. Dlouholetá ekonomická stagnace byla nepřijatelná a apartheid nepředstavoval z dlouhodobého hlediska žádné pokroky či konkrétní vize jak tuto bídnou ekonomickou situaci řešit. JAR trpěla slabou kupní silou a nedostatkem kvalifikovaných pracovních sil, respektive malou populací majetnějších bělochů. JAR vytvářela pouze malý prostor pro rozvoj investic a trh byl z určité části státem regulován. Což vadilo především bělošským živnostníkům, kteří se nemohli více rozvíjet. Naopak jejich ekonomická stránka se zhoršovala. Dá se říci, že v tomto období by změnu režimu uvítali nejenom utlačovaní příslušníci černé rasy, ale i „bílá elita“ (Zimák 2003: 71)

JAR přesto nadále investovala finance i úsilí do bezpečnostní politiky a armády. Na základě obav ze sovětské invaze byla vládou vytvořena „*totální národní strategie*“. Tato politika měla zahrnovat strategii a konkrétní opatření k udržení bezpečnosti a hegemonie v regionu. S „*totální národní strategií*“ jsou spjata prosazování nekompromisní tvrdé diplomacie vůči východně orientovaným státům a komunismu, důraz na „hard power“ a rozsáhlé investice do armády včetně vývoje jaderných zbraní.

Zároveň byla JAR založena organizace Sdružení jihoafrických států (dále CONSAS). Mělo se jednat o organizaci bezpečnostního charakteru, vymezující se vůči

komunismu, která měla nahradit eventuelní nečinnost ze strany západního bloku (Geldenhuis 1981: 1-2).

I přestože se mělo původně připojit Zimbabwe, po uchopení moci Robertem Mugabem se kurz politiky uchýlil opačným směrem, než JAR očekávala a Zimbabwe se připojila k FLS. Tímto rozšířením se tyto státy v roce 1980 přetransformovaly do organizace zvané Jihoafrická rozvojová koordinační konference (dále SADCC), mezi jejímiž cíli nebylo nic jiného než eliminace závislosti na JAR. Pro státy to znamenal společně organizovaný boj proti vykořisťování jejich ekonomik. Státům SADCC vadilo, že většinu zisku, který region produkuje, využívá JAR na úkor jich samotných (Gibb 1998: 290).

Během takto krátké chvíle (během 80. let) nebylo jednoduše možné se úplně od ekonomické závislosti na JAR oprostít. Státy regionu stále využívaly JAR jako cestu pro svůj export. JAR tedy svůj vyděračský potenciál nikdy neztratila. Například do JAR směřovala zhruba čtvrtina veškerého Zimbabwského exportu. Nezbytný byl pro tyto státy také import. V případě Zimbabwe pocházelo 30-40% importu z JAR (Hulec – Olša jr. 2008: 413-414).

Politika „Totální národní strategie“ začala být vůči okolí stále agresivnější a vydíravější. JAR začala stále organizovat útoky na jednotlivé zahraniční buňky opozičních stran, zejména na základny ANC. Klada velký důraz „hard power“. Její výdaje na bezpečnost a armádu se začaly vymykat kontrole a převyšovaly reálné možnosti státu. Jejím cílem bylo destabilizovat jihoafrický region, v domnění, že se možná politické poměry v těchto státech změní a státy budou opět více na JAR závislé a tím si upevní svou pozici hegemonu.

Tato Politika se časem ukázala být stále neefektivnější a žádné výrazné zlepšení, zejména v oblasti ekonomiky, nepřinesla. Z pohledu zahraničních investorů nebyla JAR perspektivní. JAR byla zatížena mezinárodními sankcemi, klesal zde hrubý domácí produkt a zvyšovala se inflace (Zimák 2003: 71). Ještě větším zklamáním byla iniciativa CONSAS, která se v reálu omezila pouze na samotnou JAR a o žádné nové členy kromě „bělošských území“ se nerozšířila.

Přestože JAR byla nadále hegemonem v oblasti „hard power“, tak její ekonomický výkon stále několikanásobně převyšoval výkony okolních států.

V diplomacii ulpěla silnou porážku a v této oblasti se jednoznačným hegemonem nikdy nestala (Evans 1984: 1-3).

JAR se začala čím dál tím více potýkat s vnitřními problémy. Odpor vůči politice nebyl pouze tématem černošské většiny. Bílá menšina dávala svůj nesouhlas s politikou apartheidu čím dál tím více najevo. Země zažívala také odliv zahraničních investic. To mělo neblahé důsledky na ekonomiku a režim se pomalu hroutil. Počátkem devadesátých let vláda apartheidu skončila.

3. ZAHRANIČNÍ POLITIKA JIHOAFRICKÉ REPUBLIKY

3. 1. VNITŘNÍ SITUACE V ZEMI V KONTEXTU MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

Pro vnitřní situace v Jihoafrické republice je charakteristických několik velice závažných problémů, které do jisté míry destabilizují situaci v zemi a které svým významem přesahují do mezinárodních vztahů. Tyto problémy, v případě jejich zhoršování, mohou ohrozit etablování JAR jakožto regionální velmoci a poškodit její případné směřování na pozici ústředního státu civilizačního okruhu subsaharské Afriky. Ovšem v případě jejich úspěšného řešení může naopak JAR fungovat jako vzor a na mezinárodním fóru nabízet mechanismy takového řešení. Za nejzávažnější tři okruhy problémů, které spolu do značné míry souvisejí a ovlivňují se, je přitom nutné považovat stále uspokojivě nevyřešenou rasovou a etnickou otázku, vysokou míru zločinnosti, což se stává příčinou početné emigrace především bílých Jihoafričanů a epidemii, či spíše pandemii viru HIV.

Kombinace těchto a dalších problémů je skutečně potenciálně nebezpečná pro samotnou podstatu fungování jihoafrického státu a společnosti. *„Dlouhodobě vysoká míra násilné kriminality vede také k deformacím společnosti a ekonomiky v JAR.“* (Kruliš 2010: 19). Podle Otakara Hulce je přímo ohrožená dokonce i demokracie v JAR: *„Kritická bezpečnostní situace bohužel přetrvává, o zlepšení nelze mluvit. Kriminalita spíš vzrůstá, a co je ještě horší, její projevy jsou čím dál tím brutálnější. Samozřejmě ohrožuje normální demokratický život v zemi a vláda není schopna vzrůstajícím problémům účinně čelit, ačkoli přijímá stále nová a nová opatření a věnuje na boj s kriminalitou čím dál vyšší částky.“* (Hulec 2010: 25).

Pokud by se hrozba ohrožení demokracie v tomto státě stala reálnou, či pokud by k ohrožení demokracie došlo, prestiž JAR jakožto regionálního hegemonu by poškozena a tento stát by v rámci mezinárodních vztahů nemohl působit ve smyslu „soft power“. Historie 20. a počátku 21. století navíc ukazuje, že trvale si postavení velmoci neudržel žádný stát, který nebyl demokratický – ovšem zatím s jedinou výjimkou Číny.

Po demontáži apartheidu se v JAR i ve světových médiích optimisticky hovořilo a psalo o příchodu nové éry a o tzv. duhovém národě, kterážto metafora byla obvykle

používána jako označení skutečně multikulturní (multirasové, multietnické) a tolerantní společnosti, která překoná dřívější rasismus a segregaci. Vize tzv. duhového národa však doposud zůstává nenaplněna. Jihoafrický historik a novinář R. W. Johnson tvrdí, „... že v politice dnes bělošskou formu nacionalismu, ztělesňovanou nyní již neexistující Národní stranou, nahradila její černošská obdoba reprezentovaná Africkým národním kongresem. Ten se od všeobjímajících duhových vizí svého někdejšího vůdce Nelsona Mandely postupně přesunul k asertivnějšímu prosazování pro černošské politiky s kvótami v rámci pozitivní diskriminace.“¹⁰

Pozitivní diskriminace přitom negativně dopadá nejen na bílé občany, nýbrž také na míšence a Asiaty, a to zejména poté, Mandelův nástupce v roli prezidenta, Thabo Mbeki, zahájil program Black Economic Empowerment, tedy politiku ekonomického posilování černošského obyvatelstva. Ta přikazuje státním, ale také soukromým společnostem, aby ve struktuře podniku zohledňovaly demografickou realitu země.¹¹

I přesto však největší podniky v JAR stále ovládá bělošská menšina, jejíž životní standard je stále podstatně vyšší než u černošské většiny. „*To bere Africký národní kongres jako důvod, proč pozitivní diskriminaci stále aktivně uplatňovat.*“¹² Otakar Hulec však upozorňuje, že v důsledku realizace Black Economic Empowerment se sice již vytvořila relativně početná a bohatá černošská vrstva, která ovšem nemá pro řízení podniků patřičnou kvalifikaci, avšak černošská střední třída stagnuje – početná střední třída je přitom vždy oporou demokracie – a navíc v zemi bují korupce a nepotismus (Hulec 2010: 25).

Z hlediska chudoby pak zcela tristní zůstává situace v townshipech, což má i specifickou mezinárodní dimenzi. V poslední době zde totiž přibývá útoků proti přistěhovalcům z ostatních afrických zemí, kteří jsou ochotni pracovat i za nižší mzdy. Nejčastěji se terčem útoků stávají Somálci a Zimbabwané. Tato skutečnost ukazuje, že xenofobie v rámci jihoafrické společnosti není pouze problémem ve vztahu mezi bílými a černými občany.

¹⁰ Straková, Naďa (2. 9. 2009): *Kanada udělila azyl bělochovi z JAR. Ta protestuje.* Aktuálně.cz. Dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/afrika/clanek.phtml?id=646509>. (14. 4. 2013).

¹¹ Vondra, Pavel (13. 4. 2008): *Rasismus z JAR nezmizel, daří se mu pořád dobře.* Aktuálně.cz. Dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/afrika/clanek.phtml?id=602340>. (14. 4. 2013).

¹² Straková, Naďa (2. 9. 2009): *Kanada udělila azyl bělochovi z JAR. Ta protestuje.* Aktuálně.cz. Dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/afrika/clanek.phtml?id=646509>. (14. 4. 2013).

Podle průzkumu veřejného mínění, realizovaného v roce 2006 společností Plus 94 Reserach, se ukázalo, že největšími rasisty v JAR jsou černoši. Podle profesora Tinyiko Malulekeho z Jihoafrické univerzity je nutné příčinu shledávat v apartheidu: „*Jednou z věcí, které tehdejší rasismus způsobil, je to, že si černí lidé sami sebe začali méně vážit, což se často projevuje na tom, jak se chovají k jiným černým lidem. Segregace trvá a platí to i v parlamentu. Je zjevné, že v domácnostech rodiče své děti nadále vedou k segregaci. Netýká se to jen bílých, ale i nás černých.*“¹³ Ovšem stejně tak lze poukázat na tradici mezikmenových válek bantuských etnik z 19. století.

Na území JAR sice míří migranti z řady států subsaharské Afriky, ovšem na druhou stranu země čelí značnému odlivu vlastních obyvatel, především bílých, přičemž jeden z hlavních důvodů představuje extrémně vysoká míra násilné kriminality. K deziluzi však přispívá i vládní politika pozitivní diskriminace černošské většiny. Nové generace bílých Jihoafričanů tak vyrůstají v klimatu permanentního obklíčení. Oběti zločinu se však běžně stávají i další etnické skupiny a sociální vrstvy. Jihoafrická vláda si naléhavost problému výrazněji uvědomila až v souvislosti s blížícím se mistrovstvím světa v kopané v roce 2010. Zatím je však zřejmé, že emigrace převážně bílých Jihoafričanů zejména do Austrálie a dalších anglofonních zemí bude pokračovat. V letech 1994 až 2007 opustilo zemi patrně na dva miliony bělochů.¹⁴

Kryštof Kruliš v této souvislosti upozorňuje, že emigrace kvalifikované bílé pracovní síly „... má negativní vliv na ekonomiku spočívající ve ztrátě zdrojů zdanění a nutnosti vynaložit prostředky na výchovu specializovaných pracovníků schopných nahradit tyto ztráty.“ (Kruliš 2010: 19). Případný ekonomický úpadek by se přitom bezpochyby negativně projevil na váze a pozici Jihoafrické republiky v rámci mezinárodních vztahů.

V této souvislosti lze uvést, že bílý Jihoafričan Brandon Huntley v roce 2008 požádal o azyl v Kanadě, přičemž svou žádost odůvodnil tím, že ve své zemi byl opakovaně napaden černými Jihoafričany kvůli své barvě pleti. Kanadská strana žádosti vyhověla s odůvodněním, že vláda Jihoafrické republiky není schopna ochránit bílé Jihoafričany, kteří čelí útokům ze strany černých občanů. Vládnoucí Africký národní

¹³ Vondra, Pavel (13. 4. 2008): *Rasismus z JAR nezmizel, daří se mu pořád dobře*. Aktuálně.cz. Dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/afrika/clanek.phtml?id=602340>. (14. 4. 2013).

¹⁴ Vondra, Pavel (8. 4. 2008): *Zločin přerůstá v JAR v terorismus, bílí odcházejí*. Aktuálně.cz. Dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/afrika/clanek.phtml?id=601710>. (14. 4. 2013).

kongres samozřejmě uvedený důvod napadení odmítl a označil rozhodnutí kanadského soudu za rasistické.¹⁵

Výše uvedená epizoda možná naznačuje, že obavy o stabilitu jihoafrické demokracie jsou skutečně oprávněné. V každém případě však vypovídá o násilné kriminalitě v této zemi. *„Podle statistik je dvanáctkrát větší pravděpodobnost, že Jihoafričan zemře násilnou smrtí než u průměrného Američana a dokonce padesátkrát vyšší než v Západní Evropě. Ze států, kde nezuří válka, je situace horší už pouze v Kolumbii.“*¹⁶

Jakýmkoli mezinárodním měřítkům se rovněž naprosto vymyká odpudivý fenomén znásilňování, který je v Jihoafrické republice svým rozsahem i formami zdaleka nejrozšířenější ze všech států světa vyjma těch, kde probíhá občanská válka. Obecně je odhadováno, že v Jihoafrické republice je každý rok znásilněno na půl milionu žen a dívek jakéhokoli věku.¹⁷ Uvedený odhad znamená, že v tomto státě jsou každý rok znásilněna 2 % žen a dívek, tedy každá 50. z nich. Masový rozsah znásilňování, a to včetně skupinového znásilňování dětí a batolat, zcela zřetelně vypovídá o tom, že jihoafrická společnost je zhruba 20 let po demontáži apartheidu vážně nemocná – nebo se doposud nedokázala vypořádat s dědictvím tradičně podřízeného postavení ženy, považované za majetek muže, v patriarchální společnosti bantuských kmenů.

Tato otázka by si svou závažností vyžádala samostatnou podrobnou práci. Je však nepochybné, že násilí ve společnosti a především pak sexuální násilí na ženách a dětech, představují faktory, které ohrožují stabilitu Jihoafrické republiky. Ovšem ptát se, proč je právě v jihoafrické společnosti tolik násilí, je nutné. Peter Gastrow, kriminální analytik z Ústavu bezpečnostních studií v Kapském Městě v této souvislosti konstatuje: *„Nikdo tomu nerozumí ... Důvody musejí být neuvěřitelně komplikované. Neznám žádné vysvětlení, které by dávalo smysl. Kdybychom znali příčiny násilí, dokázali bychom začít s nápravou. My to ale nedokážeme.“*¹⁸

¹⁵ Straková, Nad'a (2. 9. 2009): *Kanada udělila azyl bělochovi z JAR. Ta protestuje.* Aktuálně.cz. Dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/afrika/clanek.phtml?id=646509>. (14. 4. 2013).

¹⁶ ČTK (10. 8. 2006): *JAR: ve městech zuří pouliční války.* Dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/afrika/clanek.phtml?id=213716>. (15. 4. 2013).

¹⁷ Viz např. Lindow, Megan (20. 6. 2009): *South Africa's Rape Crisis: 1 in 4 Men Say They've Done It.* Time. Dostupné na <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,1906000,00.html>. (16. 4. 2013).

¹⁸ Viz č.16

Určité vysvětlení katastrofální míry kriminality, a to především kriminality násilné, však již v roce 1992 nabídnul Nelson Mandela, který v kontextu reflexe násilí a brutality, jež příznivci Afrického národního kongresu a další bantuských organizací prováděli během období apartheidu především v tzv. townshipech neboli černošských předměstích jihoafrických měst, důrazně varoval: „*Mladí v townshipech měli po řadu desetiletí viditelného nepřítele, vládu. Teď již tohoto nepřítele vidět není, díky transformaci, která probíhá. Jejich nepřítel je teď ve vás (Nelson Mandela tím myslel politickou elitu ANC pozn. aut.), ve mně, v lidech, kteří řídí auto a vlastní dům. Nepřítelem je řád a všechno, co se k tomuto řádu vztahuje, a to je těžká situace.*“ (Iiffe 2001: 340).

3. 2. VZTAHY JIHOAFRICKÉ REPUBLIKY K SOUSEDNÍM STÁTŮM

Vztahy JAR k sousedním státům jsou určovány především pozicí tohoto státu jako regionálně důležité nastupující mocnosti, jejíž odpovědnost v rámci mezinárodních vztahů i vůči vlastním občanům spočívá především v udržení regionální bezpečnosti. Podle Maxi Schoemana přitom není příliš důležité, zda regionální mocnost tuto roli přebírá dobrovolně či nikoli. Opravdu důležité je však to, že každá velmoc by měla plnit takovou roli v zájmu podpory mezinárodní stability.

Profesor Maxi Schoeman z Rand Afrikaans University v Johannesburgu shrnuje, že proto, aby JAR mohla plnit výše naznačenou roli, musí splňovat následující podmínky:

- vnitřní dynamika vývoje v JAR se musí nacházet v takovém stavu, aby stát mohl plnit stabilizační a vedoucí roli v regionu. Případ zhroucení bývalého Zaire zcela zřetelně ukazuje, jak rozpad významného státu může ovlivnit další země, ale také do jaké míry nedostatek vnitřní soudržnosti a stability může změnit nebo zničit potenciálního regionálního hegemona a jeho schopnost plnit stabilizační roli;
- vznikající velmoc by měla prokazovat svou připravenost, kapacitu nebo schopnosti převzít roli vedoucího regionálního hegemona a stabilizačního prvku, a pokud ne přímo ochránce míru, pak alespoň mírotvůrce;
- politika vznikající regionální velmoci by měla být přijatelná pro její sousedy, tedy členy příslušného bezpečnostního komplexu, ve kterém působí. Sousedé by měli

velmoc uznávat jako lídra zodpovědného za regionální bezpečnost. Širší, či přesněji řečeno nad-regionální uznání velmoci je pro plnění role možná nutnou, nikoli však dostačující podmínkou, i když podpora ze strany velkých mocností zvyšuje její prestiž.

Zajímavý aspekt vztahu JAR k sousedním státům představuje její poměr k Zimbabwe. Vladimír Vaňura v této souvislosti v roce 2003 předeslal, že patrně největší vliv na pozici Zimbabwe ve světě měl tehdejší jihoafrický prezident Thabo Mbeki. „Těžko vykládat jeho postoj jinak, než jako tichou podporu a odmítání jakéhokoli zásahu, ať už na podporu či naopak ke svržení Mugabeho vlády. Když Tony Blair v roce 2002 přesvědčil britský parlament o nutnosti uvalit na Zimbabwe sankce, Mbeki jej obvinil z rasismu a vměšování se do vnitřních záležitostí země.“

Postoj Mbekiho do značné míry ovlivnil další státy, ovšem problematika rozdělení půdy je ostře vnímána v celé jižní Africe. Nejblíže k Mugabeho postoji měl na počátku století tehdejší namibijský prezident Sam Nujoma, který dokonce oficiálně uvažoval o přerozdělení pozemků podobným způsobem, jakým bylo realizováno v Zimbabwe, tedy zabavením půdy bílým farmářům. V současné době se podobný požadavek stále hlasitěji ozývá i v samotné Jihoafrické republice, a to i přesto, že více než polovina farem, které se v rámci pozemkové reformy probíhající od roku 1996 dostaly do rukou nových černých majitelů, si nevede dobře či přímo bankrotuje.

Obecně lze konstatovat, že politické elity v Jihoafrické republice nemají na Mugabeho režim vyhraněný názor. Uvědomují si totiž, že tento diktátor, který vůči bílé menšině v Zimbabwe zaujímá v podstatě rasistický postoj, představuje vážné ohrožení stability celého regionu. Jeho politika také nabourává koncept tzv. africké renesance, protože svou zemi dovedl k situaci ekonomického kolapsu. Jihoafrický ekonom Mike Schussler v roce 2003 „... vyčíslil ztrátu, způsobenou propadem zimbabwské ekonomiky, na 2,6 miliard amerických dolarů. Většinou se jedná o neuskutečněné vývozy a neschopnost Zimbabwe zaplatit za import výrobků a elektrické energie ostatním státům, zejména Jihoafrické republice. Ve výzkumu navíc nejsou započítány ztráty z cestovního ruchu, ušlé investice nadnárodních společností, atd.“

4. EKONOMIKA JIHOAFRICKÉ REPUBLIKY

Asi nejzásadnějším prvkem hegemoniálního postavení JAR je její vyspělá ekonomika. JAR produkuje zhruba 80% celkového HDP SADC (Prys 2009: 193). Ekonomickou dominanci v regionu nenarušil ani fakt, že ekonomika v sedmdesátých a osmdesátých letech během apartheidu stagnovala nebo se propadala. Po pádu režimu apartheidu se ekonomický růst JAR nastartoval. JAR ekonomicky rostla i přesto, že byla součástí světové ekonomiky a zasáhly ji všechny světové ekonomické propady a krize. Ekonomiku JAR nastartovalo její otevření vnějším investorům a zrušení mezinárodních sankcí pocházejících z období apartheidu. Během vlády Thaba Mbekiho byla podstatná část státního průmyslu privatizována, což s sebou přineslo další vlnu mezinárodních investorů, zefektivnění jejího fungování a zvýšení ekonomického výkonu. Rand (měna JAR) se z mezinárodního hlediska stala velice významnou. Zařadila se mezi patnáct nejdůležitějších měn, se kterými se na světových burzách aktivně obchoduje. Posílila tak i svůj měnový kurz, vůči ostatním měnám, především vůči americkému dolaru (Hulec 2010: 295-296).

Měnový systém se rozvinul natolik, že mezi JAR, Svazijskem a Lesothem byla zřízena Společná měnová unie (dále CMA), což její ekonomickou kooperaci pozitivně ovlivňuje. Do systému CMA se později začlenila i Namibie, která si přesto po svém osamostatnění od JAR vybuodovala měnu vlastní. Svě měny si státy nadále zachovaly. Rand je legálně užívaným platidlem v celé CMA a jeho kurz vůči národním měnám je pevný, což eliminuje výkyvy ekonomiky, které příčinou měnové pohyblivosti vznikají (Wang – Masha – Shirono – Harris 2007: 7-8).

Největšími obchodními partnery jsou ekonomiky nejvyspělejších států světa. Nejsilnější obchodní vazby má JAR s Čínou. Sice je Čína největším obchodním partnerem, avšak na africkém kontinentu jejím největším konkurentem. Prioritou Číny je obsazení všech nerozvinutých trhů afrického kontinentu. Největší zájem budí však takové státy, které disponují velkými zásobami nerostného bohatství. S ohledem na velikost Číny a sílu jejího obchodně-expanzivního potenciálu, ztrácí JAR svoji významnou pozici a těžko může Číně konkurovat (Jordaan 2010: 82, 84).

Ekonomika JAR je rozvinutá ve všech svých sektorech (primární, sekundární, terciární, kvartérní) a disponuje bohatými nalezišti nerostných surovin (Hulec 2010:

296). Není tedy závislá pouze na jednom sektoru jako ostatní země regionu. To v důsledku znamená, že pokles ekonomických výnosů jednoho ze sektorů, neznamená pro ekonomiku JAR takovou zkázu, jako by tomu bylo v případě sousedních zemí.

5. AKTIVITY JIHOAFRICKÉ REPUBLIKY V MEZINÁRODNÍCH A REGIONÁLNÍCH ORGANIZACÍCH

5. 1. AFRICKÁ UNIE

Nejdříve je nutné věnovat pozornost aktivitám Jihoafrické republiky v rámci afrických organizací. Organizace africké jednoty (Organization for African Unity) vznikla v roce 1963 na konferenci představitelů afrických zemí v Addis Abebě. Jihoafrická republika byla do této organizace přijata až po demontáži režimu apartheidu.

Ovšem s nástupem nového tisíciletí a především se změnami v rámci globálního systému se ukázala možnost Organizaci africké jednoty reorganizovat. K této reorganizaci došlo na konferenci hlav pětapadesáti afrických států v zambijské metropoli Lusace v roce 2001, kde byla dojednána přeměna stávající organizace v Africkou unii, přičemž jako určitá inspirace sloužila Evropská unie. Oficiálně proklamovaným cílem Africké unie se stalo učinit Afriku silnou a schopnou postavit se novým výzvám 21. století, s čímž souvisely plány na vznik panafrického parlamentu, soudu, centrální banky a společné měny. Tyto plány sice byly některými státy zpochybnovány, nicméně ze strany největších dvou afrických ekonomik, tedy JAR a Nigérie, žádné námitky nevzešly, takže Africká unie mohla být založena. V roce 2002 se pak v jihoafrickém Durbanu konalo zasedání hlav států Africké unie, čímž byla činnost nové organizace oficiálně zahájena. V této souvislosti lze dodat, že např. Panafrický parlament (The Pan-African Parliament), který vznikl v březnu roku 2004, má sídlo v jihoafrickém Midrandu.

Jihoafrická republika se v rámci Africké unie angažuje velice aktivně, přičemž jako své strategické partnery v tomto ohledu uznává další dva regionální hegemony nižšího řádu, a to Nigérii a Alžírsko. Tyto tři země byly západními a mezinárodními finančními institucemi označeny za státy schopné vést proces ekonomického zotavení kontinentu, které by mělo být založeno především na vnitřních afrických reformách a také na pomoci od vyspělejších zemí. Základní reformy mají zahrnovat zejména stabilizaci a demokratizaci jednotlivých států. Zde může JAR nabídnout své zkušenosti

z demontáže apartheidu, mezi které můžeme zařadit respektování lidských práv, investice do vzdělání, zdravotnictví a konečně rozvoj ekonomiky a obchodu.¹⁹

V souvislosti se založením Africké unie, jihoafrický prezident Thabo Mbeki s podporou Západu vytvořil *Plán na zotavení Afriky v novém miléniu* (Millenium African Recovery Plan). Současně však byl tehdejší senegalským prezidentem Abdoulayem Wadem vytvořen ekonomický *Plán Omega* (Omega Plan). Oba programy pak byly spojeny v *Nové africké iniciativě* (New African Initiative), která byla přijata na prvním summitu Africké unie jako základ pro partnerství a rozvoj afrických zemí. Nová africká iniciativa „... je velmi dobře provedená fůze obou programů *Plán Omega* je založen na interregionální spolupráci a rozvoji infrastruktury, zatímco *Plán na zotavení Afriky* má více politické zaměření, zdůrazňující potřebu politické spolupráce.“²⁰

5. 2. NOVÉ PARTNERSTVÍ PRO AFRICKÝ ROZVOJ

V roce 2001 byl na půdě OAJ založen program Nové partnerství pro africký rozvoj (dále NEPAD). Hlavním iniciátorem NEPAD byl tehdejší jihoafrický prezident Thabo Mbeki. Cílem NEPAD byl vzájemný hospodářský, sociální a zemědělský rozvoj a posílení konkurenceschopnosti členských zemí. NEPAD se současně s transformací OAJ integroval do agendy AU.

Program NEPAD i přeměna OAJ na AU byla založena na nutnosti smazat jednotlivé rozdíly v rozvinutosti států nejen mezi státy Afriky ale i vůči státům mimo kontinent. Základní podmínkou k dosažení stanovených cílů je podpora demokracie, budování míru a udržování politické stability. I přestože se od programu NEPAD očekávalo mnoho, nebyly jeho cíle žádným výrazným způsobem naplněny a ze strany méně rozvinutých států kontinentu začaly vznikat obavy, že profit z této spolupráce budou mít pouze vyspělejší členové na úkor těch méně vyspělých a rozdíly mezi členy se budou prohlubovat (Hulec 2010: 294).

Z pohledu vyspělých zemí se však ukázalo, že nerozvinuté státy se spoléhají na finanční podporu pro své ekonomiky a nejsou bez jejich pomoci své vnitrostátní

¹⁹ Department of Foreign Affairs: Dostupné na <http://www.dfa.gov.za/foreign/Multilateral/africa/oau.htm> (2. 4. 2013).

²⁰ Mueller, David (23. 10. 2001) *Africká jednota – budoucnost nebo utopie?* Global politics. Časopis pro politiku a mezinárodní vztahy. Dostupné na <http://www.globalpolitics.cz/clanky/africka-jednota>. (16. 4. 2013).

problémy schopny řešit. Respektive největším donory programu NEPAD byly vyspělé státy jako například JAR. Na finanční podpoře se velkou mírou podílely také mezinárodní organizace. Mezi významné donory programu NEPAD bychom mohli zařadit Mezinárodní měnový fond, Světovou banku, Evropskou unii či OECD. Pro chod programu je nepostradatelná bilaterální spolupráce s USA, na základě které byla podepsána smlouva o volném obchodu (Free Trade Agreement) (Barber 2005: 1089-1090).

Mezi členy AU dokázala JAR svou pozici regionálního hegemonu náležitě uplatňovat. Plnou měrou se podílela na rozvoji regionu a budování míru v politicky nestabilních oblastech. Podílela se na budování míru v Demokratické republice Kongo, Rwandě, Burundi a Súdánu. Tato participace mimo region je důkazem toho, že zahraniční politika JAR se v budoucnu nebude koncentrovat pouze na region jižní Afriky ale na celý africký kontinent. Dá se proto očekávat, že svou hegemonii bude chtít v budoucnu rozšířit i mimo region jižní Afriky (Barber 2005: 1089).

Jak její úsilí stát se kontinentální mocností bude úspěšné, lze těžko předpokládat. Trendem posledních let se stala postupná eliminace závislosti na infrastruktuře a logistice JAR. Subjekty mezinárodního obchodu stále více vyhledávají alternativní obchodní partnery mimo JAR, kteří disponují výhodnější geografickou polohou a mají rozvinutou infrastrukturu a námořní logistiku.

5. 3. SADC

Nejzápadnější organizací stmelující státy regionu je SADC. Jejími předstupni byly Frontové státy, které se později transformovaly do organizace SADCC. Filozofii Frontových států i pozdější SADCC byla eliminace závislosti na JAR. Hospodářské závislosti na JAR se států SADCC nikdy nepodařilo zbavit a v mnoha případech to bylo nereálné.

Infrastruktura a strategická poloha byla nespornou výhodou JAR a zejména vnitrozemské státy se bez těchto jihoafrických předností neobešly. JAR i členské státy SADCC (po dlouhých letech stagnace ekonomik a neúspěšné realizace původních vizí) došly postupně k závěru, že jediná zbývající alternativa je cesta komplexní regionální spolupráce.

Deklarací z Windhoeku z roku 1992 se SADCC transformovala na SADC a dva roky poté se připojila JAR. Zdá se to být paradoxem, že původní úhlavní nepřítel se stane jejím partnerem, respektive jejím členem. Avšak v JAR v první polovině devadesátých let panovaly jiné vnitropolitické podmínky. V roce 1994 přežití prvky předchozí vlády apartheidu nadobro vymizely a do prezidentského křesla usedl poprvé v historii příslušník černé pleti, jímž byl Nelson Mandela. Překážka pro přijetí tak byla odstraněna. Členství v SADC bylo pro JAR vysokou prioritou. Po letech se tak naplnila její vlastní představa o plně uznávané regionální mocnosti. Z pohledu členů SADC bylo členství vnímáno relativně pozitivně, jelikož se očekávalo, že JAR bude táhnoucím lídrem a vzájemná spolupráce povede k nastartování rozvoje a růstu ekonomik regionu (Bauer – Taylor 2005: 333).

JAR je z regionálního pohledu jednoznačně nejvýkonnější ekonomikou. Zásahu na tom má i fakt, že JAR disponuje významnými ložisky nerostných surovin. Škála nalezišť cenných surovin je široká, tzn., že JAR není závislá pouze na příjmech z jedné suroviny. JAR netěží ropu. Proto vztahy s Angolou, která je největším těžářem ropy regionu, jsou prioritní. Ostatní státy SADC na tom ovšem se zdroji příjmů nejsou tak zdaleka dobře jako JAR. Největším nedostatek jejich hospodářství je orientace pouze na úzkou škálu těžby surovin. V některých případech jsou ekonomiky závislé na zdroji příjmů pouze z jedné nerostné suroviny (Buthulezi 2006: 164).

Orientace ekonomiky pouze na primární sektor (např.: těžba, zemědělství) je největším nedostatkem nerozvinutých zemí regionu. Stavět základy státní ekonomiky pouze na primárním sektoru je velmi riskantní, jelikož hodnoty nerostných surovin jsou na exportním trhu kolísavé. To v důsledku pro tyto málo rozvinuté státy znamená, že jejich ekonomiky jsou nestabilní a hranice mezi prosperitou a bankrotem jsou velmi tenké. Naopak JAR v tomto směru může být ostatním zemím regionu příkladem.

Těžba (primární sektor) je také nepostradatelným zdrojem příjmů do jihoafrické státní kasy. JAR má však plně rozvinuté všechny sektory ekonomiky (zpracovatelský průmysl, služby, výzkum atd.). Proto mírný pokles primárního sektoru nenese pro ekonomiku JAR tak katastrofální dopady jako tomu je v zaostalejších částech regionu (Bauer – Taylor 2005: 334).

Vstupem JAR do SADC se začala pozice regionálního hegemona projevovat naplno. Zahraniční politika nabrala opačný směr, než tomu bylo během doby

apartheidu. Snahou vlády apartheidu bylo ekonomiky okolních zemí oslabovat a zvyšovat tak jejich ekonomickou závislost. Nedá se říci, že by tato snaha být „nepostradatelným“ odezněla, ale agresivní vydíravé chování víceméně vymizelo. Ze sobeckého chování, kde dominovala myšlenka „prospěchu na úkor ostatních“, země upustila. JAR je stále nepostradatelným partnerem mezi členy SADC. Avšak svojí činností přispívá ku prospěchu všech členů (Daniel – Naidoo – Naidu 2003: 3). To, jestli se tak chová záměrně, je v případě JAR velice diskutabilní.

Vstupem do SADC se obnovila spolupráce v oblasti pracovního trhu. I když se stále ještě nedaří plnou měrou odstranit přežitky apartheidu a černošské obyvatelstvo trpí stále vysokou mírou nezaměstnaností, přičemž počet pracovních imigrantů od devadesátých let stoupá.

Pro jihoafrické průmyslové podmínky je otevření pracovního trhu výhodné, jelikož pracovní migranti z méně rozvinutých zemí jsou ochotni pracovat za nižší mzdy než občané JAR (Saurombe 2010: 126).

Dalším pozitivním faktem pro vzájemný ekonomický rozvoj je existence zóny volného obchodu (FTA). Tato dohoda panuje mezi jedenácti členy SADC, eliminuje obchodní bariéry a usnadňuje pohyb zboží rozvoj obchodní činnosti v regionu. Pro ještě snadnější rozvoj obchodních vztahů je v rámci FTA zamýšlena společná měna, jako je tomu například na evropském kontinentě u Eurozóny.

Na půdě této organizace má slovo JAR velkou váhu. Důkazem silného postavení je fakt, že si dokáže mnohé prosadit. Příkladem toho může být fakt, že prosadilo přistoupení Demokratické republiky Kongo. I přestože republika nedisponovala nejvhodnějšími atributy pro členství v SADC, (geografická poloha, nestabilní stát, hrozba eskalace válečného konfliktu), členem se nakonec stala. Motivujícím faktorem byl potenciál v oblasti obchodu. Demokratická republika Kongo disponuje významnými nalezišti nerostných surovin a byla by pro JAR výhodným partnerem v oblasti zpracování těchto surovin a dalšího prodeje (Bauer – Taylor 2005: 334).

Jednou ze základních myšlenek SADC je „podporovat udržitelný, rovný ekonomický růst a socioekonomický rozvoj prostřednictvím efektivního produktivního systému, hlubší spolupráce a integrace, dobrého vládnutí a trvalého míru a bezpečnosti tak, aby se region vyvíjel jako efektivní hráč v mezinárodních vztazích a světové ekonomice“ (Saurombe 2010: 125-126). S ohledem na tlak vyvíjený pro vstup DR

Konga do SADC docházíme k závěru, že JAR se s touto myšlenkou plně neztotožňuje a jedná v mnoha případech „sobecky“.

V porovnání s ostatními členy SADC, vykazuje jihoafrická ekonomika několikanásobně větší výkon a více vyváží, než dováží. Příčinou této ekonomické nevyváženosti je její vysoký potenciál obchodovat na mezinárodních trzích mimo region a schopnost uplatnit zde svůj export. Ostatním státům regionu chybí dobře rozvinuté obchodní vazby v zahraničí, zajištění odbytu zboží a rozvinutá infrastruktura a logistika. Důležitým faktem je i typ komodit, se kterými se jiné státy snaží obchodovat. Většina zemí regionu (mimo JAR) obchoduje pouze s komoditami vzešlými z primárního sektoru. Za to JAR obchoduje s komoditami vzešlými ze sektoru sekundárního, které jsou na poli mezinárodního obchodu mnohem hodnotnější a konkurenceschopnější.

V závěru je nutné říci, že i přestože jsou členy SADC státy potýkající se silnou politickou nestabilitou (DR Kongo, Madagaskar a Zimbabwe), má spolupráce prostřednictvím SADC budoucnost a je relativně úspěšná. Takřka všechny státy posledních přibližně dvaceti let ekonomicky rostou a rozvíjejí se dál. Je pravdou, že ekonomikám států jižní Afriky se světová ekonomická krize nevyhnula, ale to bylo způsobeno především tím, že ekonomika JAR je se světovou ekonomikou úzce propojena.

5. 4. JIHOAFRICKÁ CELNÍ UNIE (SACU)

V roce 1910 byla založena Jihoafrická celní unie. Členy této unie jsou JAR a státy BLNS (Botswana, Lesotho, Namibie, Svazijsko). Cílem SACU je omezení vnitřních tarifů a cel, usnadnění obchodování v rámci unie a stanovení společného externího tarifu. Hlavním členem SACU je JAR, která prostřednictvím Jihoafrického finančního úřadu (National Revenue Fund) přerozděluje následně členským zemím získané zdroje. JAR a činnost NRF bývá státy BLNS kritizována. Z pohledu států BLNS panuje ohledně rozdělování příjmů nerovnost ve prospěch JAR, která NRF řídí. Na základě dlouhodobých protestů ze strany BLNS byl v roce 2002 systém přerozdělování příjmů změněn k většímu prospěchu BLNS. Jak hodně JAR ze SACU na

úkor států BLNS prosperuje, je sporné, jelikož JAR, jakožto velká ekonomika, musí mít zisk samozřejmě nejvyšší.

Příjmy však v posledních letech, z důvodu celosvětové ekonomické krize klesaly. Dalším faktorem poklesu příjmů SACU je fakt, že JAR si v oblasti zahraničních obchodních vztahů jde svoji cestu bez ohledu na státy BLNS. Má rozvinuté svoje vazby a rozvíjení komplexnějších vztahů v rámci SACU není zas tak velkou prioritou. Zde se potvrzuje silné postavení hegemonu, kterého nelze žádným výrazným způsobem ovlivnit v jeho zahraničně-obchodních činnostech. Především ekonomicky závislé slabé státy jako Svazijsko a Lesotho nemají dostatečné páky přesvědčit ke změně přístupu.²¹

Cílem JAR je se zaměřit na výnosy ze sekundárního sektoru, což je v rozporu s cíli států BLNS, jejichž sekundární sektor ekonomiky je velmi nerozvinutý (Draper – Khumalo 2009: 4). Na druhou stranu, právě JAR se cítí státy BLNS vykořisťována a její nevole dotovat a podřizovat se zájmům těchto států vzrůstá.

Pro JAR je velké dilema setrvávat nadále v SACU a udržovat její existenci. Po rozpadu by SACU byla snadno nahrazena, všichni členové SACU jsou i členy SADC a FTA, tudíž by se agenda přesunula do rámce jiné instituce. A v tom tkví pro JAR nebezpečí. Respektive JAR by nechtěla dotovat další zaostalé ekonomiky a dělit se tak o příjmy s více státy, se kterými by bylo mnohem těžší jednat než pouze se státy BLNS. Následující vývoj existence této celní unie lze tedy velmi těžko odhadovat.

5. 5. IBSA

Jihoafrická republika se společně s Indií a Brazílií podílí na trilaterální rozvojové spolupráci v rámci IBSA (India-Brazil-South Africa), aby rozvinula tzv. spolupráci Jih – Jih (South-South cooperation). Spolupráce v rámci IBSA byla zahájena 6. června 2003 v Brazílii na setkání ministrů zahraničních věcí zainteresovaných zemí. Tato spolupráce byla formalizována prostřednictvím Brasilijského prohlášení (Brasília Declaration). Ministři se dohodli na pořádání pravidelných konzultací o mezinárodních tématech a vzájemné spolupráci. Dále pak byla vytvořena Trilaterální společná komise (Záhořík 2010: 96-97).

²¹ SACU: South African Customery Union: Dostupné na <http://www.sacu.int/about.php?id=394> (5. 4. 2013)

Organizace IBSA tedy byla zformována na základě Brasilijské deklarace, která zdůrazňuje, že Indie, Brazílie a Jihoafrická republika trvají na dodržování demokratických zásad, na statutu rozvíjejících se zemí a na posilování svých schopností jednat v globálním měřítku. Právě uvedené také představuje hlavní důvody pro to, aby se tyto tři země spojily a spolupracovaly. Jako další faktory, které jsou pro všechny tři státy společné a které působí ve směru konvergence jejich politického úsilí na mezinárodním fóru, lze označit skutečnost, že se jedná o tzv. střední velmoci, i když Indie a Brazílie aspirují na postavení tzv. potenciálních supervelmocí, že pocítují společnou potřebu řešit sociální nerovnosti v rámci svých hranic a průmyslový rozvoj.²²

Hlavními cíli IBSA jsou především následující aspekty:²³

- Podpora dialogu Jih – Jih, rozvoj spolupráce a zastávání shodných pozic ve všech otázkách mezinárodního významu;
- Podpora obchodních a investičních možností mezi třemi regiony, jichž jsou tyto zainteresované státy součástí, tedy Indického subkontinentu, Latinské Ameriky a subsaharské Afriky;
- Podpora snižování světové chudoby a sociálního rozvoje;
- Podpora trilaterální výměny informací, zkušeností, znalostí a technologií;
- Podpora spolupráce v širokém spektru oblastí, zejména pak v zemědělství, problematice klimatických změn, dále kultuře, obraně, vzdělávání, energetice, zdravotnictví, vědě, technologii, turismu, dopravě a obchodu;
- Spolupráce na prosazování reforem OSN, míru a bezpečnosti, na boji proti terorismu, na podpoře udržitelného rozvoje a sociálního rozvoje.

Tři zainteresované státy si pro realizaci svých projektů vytvořily Fond IBSA, který se zaměřuje na podporu životaschopných a trvale udržitelných projektů. Tato projekty vycházejí z vlastních zkušeností a již osvědčených postupů zainteresovaných zemí a přispívají ke zlepšování situace jiných rozvojových zemí. Tyto projekty pak také slouží jako příklady zmíněných osvědčených postupů pro splnění rozvojových cílů.

²² IBSA. *The India-Brazil-South Africa Dialogue Forum*. IBSA Trilateral Official Website. 2013. Dostupné na <http://www.ibsa-trilateral.org/>. (16. 4. 2013).

²³ ZÁHOŘÍK, Jan. *Subsaharská Afrika a světové mocnosti v éře globalizace*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-021-0, str. 96 – 97.

Každá ze zemí IBSA v současné době přispívá do fondu částkou 1 milionu amerických dolarů ročně, přičemž již několik projektů z něj financovaných bylo úspěšně završeno. Jeden z nich se týkal např. problematiky pevného odpadu v jedné z vysoce rizikových oblastí Port-au-Prince. Další projekty jsou zaměřené na post-konfliktní rekonstrukce, prevenci infekcí, zvládnání povodňových rizik, vytváření pracovních míst a zvyšování povědomí o problémech životního prostředí. V Guinei-Bissau byl realizován agrární projekt zavádění nových semen a budování kapacit pro zlepšení zemědělských technik, na Kapverdách se jednalo o rekonstrukci dvou místních zdravotnických středisek atd.²⁴

Jihoafriická republika se v rámci mezinárodních vztahů také určitým způsobem podílí na emancipaci globálního Jihu. Jan Záhořík zdůrazňuje: „*Emancipace Jihu, o kterou usilují nejvýznamnější aktéři, Čína, Indie, Malajsie, Brazílie, Jižní Afrika, byla častým námětem debat mezi zástupci Jižní Afriky a Brazílie zdůrazňující skutečnost, že současné rozpoložení globálního pořádku reprezentovaného mezinárodními institucemi v čele s OSN neodpovídá realitě 21. století, ale spíše době studené války.*“ (Záhořík 2010: 98).

5. 6. BRICS

Hegemonické postavení JAR dokazuje fakt, že byla země začleněna do mezinárodního hospodářského uskupení BRIC (Brazílie, Rusko, Indie, Čína). Po vstupu JAR se tato platforma přejmenovala na BRICS.

JAR začala v oblasti hospodářství rozvíjet spolupráci, jelikož je nejsilnější ekonomikou kontinentu. Mezi členy je však ekonomikou nejslabší, což na druhou stranu nepředstavuje žádnou překážku. Pro členské státy BRICS je JAR velice perspektivním partnerem. Motivujícím faktorem pro vzájemnou spolupráci s JAR je její nerostné bohatství.

Vstup JAR do BRICS asi nejvíce prosazovala a uvítala Čína, jejíž prioritní investiční oblastí je právě africký kontinent. JAR je pro Čínu zosobněním zpřístupnění na africké trhy, které jsou v mnohých oblastech stále ještě nerozvinuté a nejsou pod

²⁴ IBSA. *The India-Brazil-South Africa Dialogue Forum*. IBSA Trilateral Official Website. 2013. Dostupné na <http://www.ibsa-trilateral.org/>. (14. 4. 2013).

přímým vlivem vyspělých zemí EU či USA. Avšak svůj prospěch z tohoto členství očekává i JAR. BRICS pro JAR znamená vstupní bránu na jiné trhy, než na které se orientovala doposud. Brazílie, Rusko, Indie a Čína sdružují přibližně 40% světové populace, což pro JAR představuje velký potenciál pro odbyt svých vývozních komodit.²⁵

²⁵ BRICS 2013: Dostupné na <http://www.brics5.co.za/about-brics/south-africa-in-brics/> (8. 5. 2013)

6. ZÁVĚR

V úvodu jsme si položili otázku, proč Jihoafrická republika je hegemonem v oblasti regionu jižní Afriky. V průběhu práce byla snaha dosáhnout informací o tom, jak tento proces zde proběhnul a jakými prostředky tato země zde svoji moc upevňovala a zda bude i do budoucna schopna tuto svou pozici si udržet.

Faktem zůstává, že JAR je hegemonem regionu jižní Afriky což dokládají uvedené skutečnosti. Faktorů, předurčujících mocenské postavení JAR, je hned několik. Význam jednotlivých příznaků se různí, avšak ani jeden prvek pro JAR je nepostradatelný k dosažení a udržení mocenského postavení.

Nejdůležitějším prvkem, který tvoří hegemoniální postavení je geostrategická poloha. Její potenciál je hlavním opěrným bodem pro rozvoj všech ostatních navazujících faktorů. Pro lepší pochopení uvedeme jeden příklad. Bez přístupu k moři (a bez existence námořní infrastruktury) by těžko mohl probíhat mezinárodní obchod tak rychlým tempem. JAR by se tolik nerozvíjela a její ekonomika by v porovnání s ostatními vnitrozemskými státy nebyla tak vyspělá, jako dnes. Důležité pro ekonomický rozvoj bylo to, že JAR disponuje širokou škálou nerostného bohatství. Ovšem bez existence obchodních cest, respektive námořní infrastruktury, by byl obchod s tímto nerostným bohatstvím mnohem obtížnější.

Dalšími vedlejšími (avšak nezbytnými) prvky byl historický vývoj JAR. Dá se usoudit, že dědictví kolonialismu Velké Británie přineslo JAR relativně pozitivní důsledky. „Bílá menšina“, která v zemi setrvala, se po dekolonizačních procesech ujala pevně své moci ve státě a vytvořila poměrně stabilní funkční stát. Co ale nelze schválit, je její nastolení režimu apartheidu a s tím spojená nehumánní rasově-segregační politika. Svým způsobem význam a dominance JAR byly budovány a udržovány na úkor původního domorodého obyvatelstva. Dodnes přežitky předešlé éry (rasová nerovnost, kriminalita, nezaměstnanost apod.) v zemi přetrvávají a jejich důsledky jsou dodnes hlavním destabilizačním prvkem vnitrostátní situace.

JAR disponuje „hard power“ i „soft power“. Pokud bychom chtěli mezi těmito složkami moci bilancovat, musíme zohlednit historický kontext. Během vlády apartheidu jednoznačně dominovala „hard power“. Příkladem může být vývoj

a vlastnění jaderných zbraní, kterou však JAR nikdy pro svoji demonstraci moci nepoužila, avšak byla dostatečně odstrašujícím aspektem. Po pádu tohoto režimu začala převládat „soft power“ a stát se začal chovat vůči svému okolí mnohonásobně méně agresivně a vydíravě.

JAR se začala začleňovat do systému mezinárodních a regionálních organizací, dokonce se hned po začlenění do integračních procesů stala hlavní hybnou silou v některých regionálních organizacích (např. SADC), kde svoji „soft power“ uplatňuje dodnes. Zvýšenou kooperací (prostřednictvím regionálních organizací) se vzájemná závislost zemí regionu jižní Afriky stále více prohlubuje. Podíváme-li se na období apartheidu, převládala zde „asymetrická“ vzájemná závislost. JAR byla ochotna se státy regionu spolupracovat víceméně pouze v oblasti obchodu, avšak vše orientovala pouze pro svůj prospěch na úkor jiných.

Z dnešního hlediska, je důležitým faktem participace v rámci mezinárodních organizací (mimo region). Důkazem silné ekonomické pozice a vzrůstající hodnoty a významu JAR v mezinárodním prostředí, je členství v BRICS či IBSA. Žádná jiná země nejen regionu jižní Afriky, ale i celého afrického kontinentu, není členem takto významné organizace, která by sdružovala pouze silné ekonomické mocnosti (Brazílie, Rusko, Indie, Čína, JAR) či regionální lídry (Indie, Brazílie, JAR). Tuto skutečnost můžeme považovat za jeden z logických argumentů k usouzení, že JAR regionálním hegemonem je.

7. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Alden, Chris; Soko, Mills (2005): South Africa's Economic Relations with Africa. Hegemony and Its Discontents. *The Journal of Modern African Studies*. Vol. 43, No. 3, s. 367-392.

Amnesty International (11. 4. 2008): Post-election violence increases in Zimbabwe. Dostupné na <http://www.amnesty.org/en/news-and-updates/news/post-election-violence-increases-zimbabwe-20080418> (1. 3. 2013).

Baroš, Jiří (22. 2. 2006). *Proč je Afrika chudá?* Global Politics: časopis pro politiku a mezinárodní vztahy. Dostupné na <http://www.globalpolitics.cz/clanky/proc-afrika-chuda>. (31. 3. 2013).

Bauer, Gretchen; Taylor, D. Scott (2005): *Politics in southern Africa. State and society in transition*. Lynne Reiner. Toronto. Barber, James (2005): The New South Africa's Foreign Policy: Principle and Practice. *International Affairs*. Vol. 81, No. 5, s. 1079-1096.

Bohdálek, Miroslav (6. 5 2002). *AIDS jako politický problém současné Afriky*. Global politics. Časopis pro politiku a mezinárodní vztahy. Dostupné na <http://www.globalpolitics.cz/clanky/aids-afrika>. (14. 4. 2013).

Buthulezi, Siphosiso (2006): *Regional integration in Africa: Prospects & Challenges for the 21st Century*. Inkwezi Afrika. East London, South Africa.

Byrnes, Rita M., ed. (1996): *South Africa: A Country Study*. Dostupné na <http://countrystudies.us/south-africa/> (14. 2. 2012).

CBC. 1960: The Year of Africa. Dostupné na <http://www.cbc.ca/news/world/story/2010/06/07/f-year-of-africa.html> (1. 4. 2013).

ČTK (10. 8. 2006). *JAR: ve městech zuří pouliční války*. Aktuálně.cz. Dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/afrika/clanek.phtml?id=213716>. (15. 4. 2013).

Daniel, John; Naidoo, Varusha; Naidu, Sanusha (2003): Post-Apartheid South Africa's Corporate Expansion into Africa. *African Business Journal*. Vol. 15, No. 4, s. 1-4.

Department of Foreign Affairs (2013): *OAU*. Dostupné na <http://www.dfa.gov.za/foreign/Multilateral/africa/oau.htm> (2. 4. 2013).

Flemes, Daniel (2009): Regional power South Africa: Co-operative hegemony constrained by historical legacy. *Journal of Contemporary African Studies*. Vol. 27, No. 2, s. 135-157.

Fukuyama, Francis (2002) *Konec dějin a poslední člověk*. Rybka Publishers, Praha.

Geldenhuis, Deon (1981): The Constellation of Southern African States and The Southern African Development Co-ordination Council: Towards a new regional stalemate? The South African Institute of International Affairs, s. 1-57. Dostupné na <http://dspace.cigilibrary.org/jspui/bitstream/123456789/29916/1/The%20Constellation%20of%20Southern%20African%20States%20and%20the%20Southern%20African%20development%20Co-ordination%20council.pdf?1> (1. 3. 2012).

Gibb, Richard (1998): Southern Africa in Transition: Prospects and Problems Facing Regional Integration. *The Journal of Modern African Studies*. Vol. 36, No. 2, s. 287-306.

Gilbert, Felix. Large, Clay David (2003): *Konec evropské éry. Dějiny Evropy 1890 – 1990*. Mladá fronta. Praha.

Hentz, James J. (2005): *South Africa and the logic of regional cooperation*. Indiana University Press. Bloomington.

Hulec, Otakar (1997): *Dějiny Jižní Afriky*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha.

Hulec, Otakar (2010): *Dějiny Jižní Afriky*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha.

Hulec, Otakar. (07/2010): *Obavy o udržení demokratického charakteru země jsou oprávněné*. In: Mezinárodní politika Ročník 34. Praha.

Huntington, Samuel (2001): *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Rybka Publishers, Praha.

IBSA. *The India-Brazil-South Africa Dialogue Forum*. IBSA Trilateral Official Website. 2013. Dostupné na <http://www.ibsa-trilateral.org/>. (14. 4. 2013).

Illiffe, John (2001): *Afrika a Afričané. Dějiny kontinentu*. Vyšehrad. Praha.

Jordaan, Eduard (2010): Fall from Grace: South Africa and the Changing International Order. *Political Studies Association*. Vol. 30, No. 1, s. 82-90.

Kennedy, Paul (1996): *Vzestup a pád velmocí. Ekonomické proměny a vojenské konflikty v letech 1500 – 2000*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha.

Krieger, Joel; Gellnarová, Zdena (2000): *Oxfordský slovník světové politiky*. Ottovo nakladatelství, Praha.

Kruliš, Kryštof (2010): *Jihoafriická republika a hrozba kriminality*. In: Mezinárodní politika. Ročník 34.

Lacina, Karel (1979): *Politika apartheidu*. Pravda. Bratislava.

Lacina, Karel a kol. (1987): *Nejnovější dějiny Afriky*. Svoboda, Praha.

Lindow, Megan (20. 6. 2009): *South Africa's Rape Crisis: 1 in 4 Men Say They've Done It*. Time. 20. 06. 2009. Dostupné na <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,1906000,00.html>. (16. 4. 2013).

Mueller, David (23. 10. 2001) *Africká jednota – budoucnost nebo utopie?* Global politics. Časopis pro politiku a mezinárodní vztahy. Dostupné na <http://www.globalpolitics.cz/clanky/afrika-jednota>. (16. 4. 2013).

Piknerová, Linda (2009): *Botswana*. Libri. Praha

Prys, Miriam (2009): Regional Hegemon or Regional Bystander: South Africa's Zimbabwe Policy 2000-2005. *Politikon*. Vol. 36, No. 2, s. 193-218.

SACU (2013): *South African Customery Union*. Dostupné na <http://www.sacu.int/about.php?id=394> (5. 4. 2013)

SADC. Trade Performance Review (2013). Dostupné na <http://www.sadctrade.org/files/TPR%20Botswana.pdf> (2. 3. 2013).

Saurombe, Amos (2010): The role of South Africa in SADC regional integration: the making or braking the organization. *Journal of International Commercial Law and Technology*. Vol. 5, No. 3, s. 124-131.

Schoeman, Maxi (2. 9.2009) *South Africa as an Emerging Middle Power*. African Security Review. Vol. 9. No. 3. Dostupné na <http://www.iss.co.za/pubs/asr/9no3/samiddlepower.html>. (14. 4. 2013).

- South Africa (2013): *South Africa. People*. Dostupné na <http://www.southafrica.info/about/people/population.htm> (8. 3. 2013).
- South African History online (2013). Dostupné na <http://www.sahistory.org.za/topic/sharpeville-massacre-21-march-1960> (2. 4. 2013).
- Straková, Nad'a (2. 9. 2009): *Kanada udělila azyl bělochovi z JAR. Ta protestuje*. Aktuálně.cz. Dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/afrika/clanek.phtml?id=646509>. (14. 04. 2013).
- Traxler, Jan (14. 10. 2009): *Regionální analýza – Jihoafrická republika*. FINEZ Investment management. Dostupné na <http://www.finez.cz/odborne-clanky/regionalni-analyzy/regionalni-analyza-jihoaficka-republika/>. (31. 3. 2013).
- Vomastek, Jaroslav (11. 6. 2012): *Jihoafrická republika – spící velmoc?* E15. Mladá fronta. Dostupné na <http://euro.e15.cz/cesky-export/spici-velmoc-859819>. (31. 3. 2013).
- Vondra, Pavel (13. 4. 2008): *Rasismus z JAR nezmizel, daří se mu pořád dobře*. Aktuálně.cz. Dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/afrika/clanek.phtml?id=602340>. (14. 4. 2013).
- Vondra, Pavel (8. 4. 2008): *Zločin přerůstá v JAR v terorismus, bílí odcházejí*. Aktuálně.cz. Dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/afrika/clanek.phtml?id=601710>. (14. 4. 2013).
- Waisová, Šárka a kol. (2007): *Atlas mezinárodních vztahů. Prostor a politika po skončení studené války*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. Praha.
- Záhořík, Jan (2010): *Subsaharská Afrika a světové mocnosti v éře globalizace*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha.
- Zimák, Alexandr (2003): *Jihoafrická republika*. Libri. Praha.

8. RESUMÉ

This paper aims at defining the regional hegemonic role of the Republic of South Africa in the period of the 20th century and the beginning of the 21 century. In the respective sections, facts and dispositions for hegemonic attitudes of the Republic of South Africa are presented to support the claim of this work. First, key historical background of the African post-colonial era is described to help to understand the context of RSA political and social developments. These developments mainly include the change in the interpersonal relations, more precisely the racism and its tendencies. Second, international positions and attitudes of RSA are studied in respect to various organizations memberships or their actual creation/initiation. These organizations pursue the goal of unifying the whole region in the economic, political and cultural affairs. Despite the domestic political problems, RSA's economic situation has always been quite steadily growing. This is the reason, why the paper also includes the reasons of the RSA's economic success in the region.